

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Praha 2007

Monika Hrušová

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Alternativní divadlo v sociální oblasti

Alternativ theatre in social sphere

Katedra: Pedagogiky a psychologie

Studijní obor: Sociální pedagogika

Forma studia: prezenční

Vedoucí práce:
Mgr.Hana Dotřelová

Autorka:
Monika Hrušová

Praha 2007

Poděkování

Vřele děkuji své vedoucí bakalářské práce Mgr.Haně Dotfelové za příkladné vedení, hodnotné rady a velkou trpělivost. Za podněcující návrhy a ochotu děkuji nejen paní Mgr. Marii Veselé z psychiatrické léčebny v Bohnicích, ale i dětem hospitalizovaným v léčebně na oddělení číslo 28. Bez těchto lidí, dětí a samozřejmě bez podpory rodiny a přítele by tato práce nemohla vzniknout.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou (diplomovou) práci s názvem Alternativní divadlo v sociální oblasti napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze 28.června 2007

Anotace v jazyce českém

V první části se zabýváme kořeny a historií alternativního divadla a jeho dopadu na normální kulturu. Po teorii a metodách psychoterapie a souvisejících témat, je hlavní část věnována popisu využití alternativních metod při práci s lidmi v léčebně Bohnice a jiných. Nejzajímavější je teatroterapie.

Metody použité v této práci jsou popis a pozorování.

Cílem práce je zmapovat oblast, která není příliš známá, ale velice užitečná.

Anotace v anglickém jazyce

The first part is about roots and history of alternative theatre and its impact on normal culture. After theory and methods of psychotherapy and others themes connected there is a main part describing using of alternative methods in working with people in medical institution like Bohnice. Most interested is theatretherapy.

Methods which were use to write this work are describe and observation.

Target of this work is to map area which is not very known, but it is very useful.

Klíčová slova v češtině

Divadlo, psychoterapie, dramaterapie, teatroterapie, alternativní divadlo, sociální sféra.

Key words in English

Theatre, psychotherapy, dramatherapy, theatretherapy, alternative theatre, social sphere.

Obsah

1	ÚVOD	8
2	TEORIE Z HLEDISKA DIVADLA	9
2.1	CO JE ALTERNATIVNOST DIVADLA?	9
2.2	PODMÍNKY A PŘÍČINY VZNIKU ALTERNATIVNÍCH SOUBORŮ	11
2.2.1	GENERACE	11
2.2.2	ZÁKLADNÍ CHRONOLOGIE	12
2.2.3	AMATÉRSTVÍ	12
2.2.4	ŠIRŠÍ DIVADELNÍ AKTIVITA	12
2.2.5	PROČ?	13
2.2.6	SLOVO	15
3	ROVINY ALTERNATIVNÍHO DIVADLA	15
3.1	PROVOZNĚ PREZENTAČNÍ	15
3.2	DIVADELNÍ KOMUNIKACE	16
3.3	TVŮRČÍ DISCIPLÍNY A POSTUPY	17
3.4	PROLÍNÁNÍ UMĚLECKÝCH OBORŮ S DIVADLEM	18
3.5	PARADIVADELNÍ ROVINA	18
3.6	METADIVADELNÍ ROVINA	19
4	DIVADLO Z FILOSOFICKÉHO HLEDISKA	19
4.1	ARISTOTELES	19
4.2	HENRI BERGSON – FILOSOFIE SMÍCHU	20
5	TEORIE Z HLEDISKA PSYCHOTERAPIE	21
5.1	VYMEZENÍ OBORU PSYCHOTERAPIE	21
5.1.1	DEFINICE PSYCHOTERAPIE	22
5.1.2	TERAPEUTOVO CHOVÁNÍ	23
5.1.3	PŘEDMĚT PSYCHOTERAPIE	25
5.1.4	UPLATNĚNÍ PSYCHOTERAPIE	25

5.1.5	KRITÉRIA UŽITÍ PSYCHOTERAPIE	26
5.2	POUŽITÍ PSYCHOTERAPIE	28
5.3	CÍLE PSYCHOTERAPIE	29
5.3.1	HLEDISKO OBLASTI PŮSOBNÍ TERAPIE	29
5.4	FORMY A PROSTŘEDKY PSYCHOTERAPIE	31
5.4.1	PSYCHOTERAPEUTICKÉ PROSTŘEDKY	32
5.4.2	EXPRESIVNÍ POSTUPY	32
5.5	PSYCHOTERAPEUTICKÉ PROSTŘEDKY PŘI PRÁCI S DĚTI	36
5.5.1	CÍLENÝ ROZVOJ NARUŠENÝCH FUNKCÍ	36
5.5.2	HRA	36
5.5.3	CÍLENÁ ČINNOST	37
5.6	OSOBNOST PSYCHOTERAPEUTA	37
5.6.1	CHARAKTERISTIKY OSOBNOSTI TERAPEUTA	37
5.6.2	VZTAH TERAPEUTA A PACIENTA	38
6	<u>ÚVOD K PRAKTICKÉ ČÁSTI</u>	40
7	<u>PRŮBĚH TEATROTERAPIE PRO DĚTI V BOHNICÍCH</u>	41
	PRVNÍ SETKÁNÍ	41
	DRUHÉ SETKÁNÍ	42
	TŘETÍ SETKÁNÍ	43
	ČTVRTÉ SETKÁNÍ	44
	PÁTÉ SETKÁNÍ	45
	ŠESTÉ SETKÁNÍ	45
	SEDMÉ SETKÁNÍ	46
	OSMÉ SETKÁNÍ	47
8	<u>PROFILY DĚTÍ</u>	49
9	<u>ZHODNOCENÍ VLIVU TEATROTERAPIE NA DĚTI</u>	50
10	<u>ALTERNATIVNÍ DIVADLO V OSTATNÍCH ZAŘÍZENÍCH</u>	51
10.1	DIVADLO NESLYŠÍM	51
10.2	JEDLIČKŮV ÚSTAV A ŠKOLY V PRAZE	52
10.2.1	DOČASNÁ ŠEJKSPÍROVSKÁ SPOLEČNOST JEDLIČKOVA ÚSTAVU	53
10.3	PSYCHIATRICKÁ LÉČEBNA V JIHLAVĚ	53

10.4	PSYCHIATRICKÁ LÉČEBNA OPAŘANY	53
11	<u>ZNĚNÍ DOTAZNÍKU</u>	<u>55</u>
12	<u>VYHODNOCENÍ HYPOTÉZ</u>	<u>56</u>
13	<u>ZÁVĚR</u>	<u>58</u>
14	<u>POUŽITÁ LITERATURA</u>	<u>59</u>

1 Úvod

Již dlouhou dobu jsou v popředí mého zájmu dva zdánlivě nesouvisející obory. Prvním z nich je psychoterapie a druhým divadlo. Psychoterapií se zabývám již od střední školy, kdy jsem absolvovala roční průběžnou praxi na psychiatrickém oddělení v liberecké nemocnici. Zde jsem se však ještě nesetkala s divadlem jako prostředkem terapie pro psychicky nemocné. V Liberci se totiž nikde dramaterapie či teatroterapie neprovádí.

Nikdy mě však v minulosti nenapadlo, že tyto dva obory mohou vytvořit jednotný, inteligentní a společnosti prospěšný celek. Byla jsem proto nadšena, když bylo téma alternativní divadlo vypsáno jako podnět pro bakalářskou práci. Ale to jsem ještě netušila jak velký krajíc jsem si ukrojila.

Alternativní divadlo je velmi široký pojem a když se k němu připojí rozsáhlá sociální oblast, vychází z rovnice opravdu široká nabídka možností pojetí tématu. Spadá sem jak psychodrama, teatroterapie, dramaterapie a vyjádření rolí, tak i karnevalový průvod za zvýšení dávek státní sociální podpory.

Pro svou práci jsem si zvolila nejprve přiblížení obou témat a jako praktickou část teatroterapii dětí v psychiatrické léčebně v Bohnicích a zmapování dramaterapie v České republice.

2 Teorie z hlediska divadla

2.1 Co je alternativnost divadla?

Obvykle se tím míní jistá zřetelná „jinakost“, až výlučná odlišnost vůči většinovému pojetí divadla i převažující divadelní poetice a estetice. Po roce 1989 se o alternativnosti v České republice mluví čím dál častěji. A to z důvodu pádu omezujících poměrů v naší kultuře a uvolnění možností výrazného odlišení divadelního života, což vedlo mimo jiné k rozvinutí celého, čím dál patrnějšího, proudu vitálního umění.

Samotný termín „alternativní divadlo“ není nijak nový, ale také nevznikl a nebyl přijat náhle. Důležité bylo utváření termínu a jeho získávání pozice na umělecké scéně. Synonym má alternativní divadlo mnoho. Z hlediska současnosti to jsou nové divadlo, otevřené divadlo, autorské divadlo, generační divadlo, mladé divadlo, jiné divadlo, studiové divadlo, neinterpretační divadlo apod. V rámci historického vývoje mělo alternativní divadlo také nejrůznější jména. O těchto tendencích se začalo nejdříve hovořit především v souvislosti s diferenciací divadelního života, která probíhalo od konce 50. let zejména v USA a vyvolala celé hnutí „off-off-theatre“. O něco později se objevuje v západní Evropě Fronte theatre v Anglii, Freies Theatre v SRN, Třetí divadlo E. Barby v Japonsku a dále Chudé divadlo J. Grotowského v Polsku. V Českých zemích se nejprve ustálil název Ivana Vyskočila Nedivadlo nebo později, již zmíněné autorské, alternativní či nepravidelné divadlo.

Na přelomu 70. a 80. let 20. století se vedla neveřejná polemika o oprávněnosti i možnosti používat některé termíny jako „tvůrčí týmová práce“, „kolektivní metoda tvorby“, a v neposlední řadě „myšlení divadla“, která alternativní divadla pokládala za samozřejmost. Nejen diskuse, ale i sama praxe 80. let vedla k poznání, že „tým“ není náhodné seskupení lidí, ale cílevědomá umělecká práce, jejímž základním rysem je kontinuita a program. Je to oblast hledání „ne-použitých modelů“, a tedy i myšlení svébytného druhu. Právě oblast alternativního divadla se v těchto letech prokázala jako praktická laboratoř výchozích myšlenkových předpokladů a snad i divadelních generačních pocitů. V rovině tvůrčí činnosti na poli českých divadel k těmto jevům docházelo pouze ojediněle. Vždy jen tam, kde divadlo překročilo normu řízení, tradice a konvence žánru, tedy normu „svého“ myšlení.

Pro alternativní divadla je příznačná otevřená struktura. Leckdy není předem dán přesný text a kvalita divadelní činnosti závisí na míře umění improvizace zosobnitelů. Dalším typickým aspektem je pojetí divadla jako kulturního hnutí, dominance autorství a pocit generačního souznění. V alternativním divadle se rovnocenně setkávají na scéně herci o generace mladší a zároveň se aktérství alternativních divadel omlazuje. Následujícím osobitým hlediskem je chápání divadla jako kolektivity a komunity, vědomí programu a kontinuity, což je podnětné pro sociální práci. V každém (i činoherním kuse) je nutno, aby herci bedlivě naslouchali a vnímali, co vlastně kolega říká. Z důvodu využívání velkého potenciálu nenaučeného textu, je nezbytná percepce projevů herců a právě tak vzniká větší kontinuita a kolektivita. Novinkou je společný dialog s publikem (divadlo komunikace), kdy obvykle pouze přihlížející divák je vtáhnut do děje hry.

Jiný vztah k tradici je typický pro tento druh divadla a právě odtud pramení snaha vnějšího označení jako divadla „netradičního“. Přesahy žánrů a druhů se ale dají u alternativních divadel předpokládat již podle jejich statusu a samozřejmě názvu. Antiiluzivnost, neboli proměna prostoru jak scénického tak i divadelního, je v alternativním divadle obvyklá. Běžná je i proměna prostorového, jindy konvenčního, vztahu herec – divák. Využívá se prostoru nejen jevištního, nýbrž i hledištního. Hraje se mezi diváky, na opačné straně, ale vždy v jejich blízkosti. Proti divadlu v klasické formě zbrojí přítomnost originality, autentičnosti a schopnosti herců vydat ze sebe nejlepší nápady i svoji osobnost. Soubory, jenž se věnují tomuto druhu představení, chápou divadlo jako místo svobody, jako útočiště proti obyčejnosti a stereotypnosti běžného divadelnictví, ale hlavně proti všednosti lidského bytí.

2.2 *PODMÍNKY A PŘÍČINY VZNIKU ALTERNATIVNÍCH SOUBORŮ*

2.2.1 Generace

Pojem generace využijeme jako lupu pro přiblížení podnětů stimulujících vývoj alternativního divadla úzce provázaným s životem jejich tvůrců. Na přelomu 60. a 70. let přichází nová generace jiného divadla. Její dětství formovala léta padesátá, dospívání a studia léta šedesátá a dospělost povětšinou rok 1968. Celým svým sociálním a biologickým životem patří do socialismu, její otcové prožili válku, ale také dobu procesů padesátých let.

Herecké osobnosti souborů, zvláště v první fázi zakladatelského období, pocházejí také ze stejného generačního okruhu. Během sedmdesátých let se rok debutu herců posunuje řádově o deset let dolů a v průběhu osmdesátých let přichází do hereckých souborů ještě další, mladší generace.

Patrný byl velice dynamický pohyb mezi soubory u osobností z inscenačních týmů (výtvarníci, skladatelé, režiséři, dramaturgové apod.). Podstatný je i fakt, že nezanedbatelná část herců prošla dvěma i více soubory tohoto typu.

Pokud sociologové vymezují generaci rozpětím minimálně dvanácti let, lze předpokládat, že zakládající generací alternativního divadla jsou převážně lidé narození mezi roky 1943 až 1955.

Soubor faktorů, ať již na tehdejší poměry mladé generace herců, nebo členů inscenačních týmů, vedli k určité revoltě proti stávajícímu vyjádření divadla v podání starších umělců, a tím i hledání nových forem seberealizace, které vyústilo v ranné pokusy o jiné divadlo.

2.2.2 Základní chronologie

Počátky českého alternativního divadla, jeho formování metod a názorů, najdeme u Studia Y. Jeho první premiérou je hra Encyklopedické heslo XX. století, která se uskutečnila 1964 v Liberci. V zlomovém roce 1968 se realizuje první veřejné představení kolektivu Husa na provázku v Brně. Rok poté vzniká v Praze Divadlo na okraji (první inscenace 1970). V tomtéž roce se „volné sdružení“ Husa na provázku přejmenovává na Divadlo na provázku. Profesionalizuje se o dvě léta později a ve stejném období je založeno Studio LŠU v Prostějově pod vedením S.Vály. Roku 1974 se mění na poloprofesionální Hanácké divadlo a bohužel je zrušeno ústecké Kladiadlo. Se založením nové scény přišel J. Chundela a od tohoto okamžiku se datuje činnost Činoherního studia v Ústí nad Labem.

2.2.3 Amatérství

Společným rysem začátků alternativních divadel a často i výchozím momentem byla vazba na amatérské divadlo. Studio Y vzniká jako amatérský soubor dokonce u vojenského útvaru. Aktivita sdružení Husa na provázku je amatérským divadlem profesionálních divadelníků, studentů uměleckých škol a mladých tvůrců jiných profesí. Divadlo na okraji vzniká jako studentský amatérský soubor, jehož první fází je amatérské divadlo poezie. Stejně laické divadlo poezie působí i v Prostějově. Samo Hanácké divadlo pak vzniká jako poloprofesionální scéna. I Činoherní studio v Ústí vzniká na dávných a metamorfovaných základech Kladiadla, což bylo původně amatérské divadlo malých forem z Kadaně.

2.2.4 Širší divadelní aktivita

Zvláštním rysem alternativního divadla je, že jeho aktivita není cílena pouze k tvorbě inscenací. Je zajímavé, že právě soubory s malým personálním obsazením, minimem administrace a s omezenými prostředky věnují část své lidské i umělecké kapacity kreativě jiných lidí a skupin.

Dynamická je i vzájemná konfrontace, hostování a spolupráce. Patrné jsou plynulé přechody herců, tvůrců a spolupracovníků. Do sféry sounáležitosti patří i všeobecná komunikace, společná publikace a vystoupení, spolupráce na sbornících,

dokumentech, programech, dopisech a prohlášeních. Modelovým příkladem širší kulturní aktivity jsou akce brněnského Divadla na provázku „divadlo v pohybu“, kde dochází k propojení divadla s hudbou, výtvarným uměním literaturou.

Známé jsou také tendence vyvést divadlo z divadelních sálů. Pokusy o pouliční akce, netradiční divadelní prezentaci hudby a výtvarného umění. Koneckonců i uspořádání průvodu alegorických vozů městem v maskách symbolizujících nesouhlas s kouřením na veřejnosti, je v podstatě zapojením alternativního divadla do oblasti veřejného života. Jedná se o pokusy o přímou komunikaci s divákem a nastolování otevřeného systému vzájemné komunikace. Je patrná snaha překračovat konvence či limit normální inscenace. Vše se zpočátku sice děje ve vymezeném okruhu studiové divadelnosti, ale se stále přítomnou snahou překračovat omezení své generace, divadelnosti a konečně i hranice jakéhokoliv druhu. Převažuje povědomí nedílnosti kultury a vědomí divadla jako kulturního hnutí a ne jen uměleckého bytí.

2.2.5 Proč?

Na přelomu 60. a 70. let vstupuje do divadla nová generace, kterou spojuje společně prožitá zkušenost. Vlivem historických změn a událostí si pro sebe formuje částečně odlišnou funkci divadla. Každá generace obyčejně nastupuje odmítáním všeho, co bylo před ní, teprve v další fázi dospívá k budování vlastního programu.

Generace 60. a 70. let přichází svým způsobem do nezaplněného prostoru. Končí činnost některých divadel (Divadlo Za branou), tvorba jiných se zásadně proměňuje (Divadlo Na zábradlí, Semafor, Činoherní klub), z divadel odešla řada osobností i učitelů nové generace. Zásadně se mění i situace v dramaturgii a dramatice.

Vraťme se ke společenským podmínkám panujících v 70. letech. Jde o období „normalizace“ a „konsolidace“ po časech hluboké společenské krize z let 1969 až 1970. Už z podstaty slova „normalizace“¹⁾ vyplývá, že situace spěje k normě, jenž odstraňuje extrémny a ostré hrany. Vše je regulováno, omezováno pravidly, stále kontrolováno a řízeno k vyhovující šedi průměrnosti. „Konsolidace“²⁾ značí uklidňování rozbouřených nálad společnosti a svedení života do běžných kolejí.

Společnost získává pravidelné, leč pomalé zato ale bezpečné tempo. Problém společnosti se nutně otiskl do povahy umění. Povstává mladá umělecká generace, která už ze své biologické podstaty je přirozeně oponentem normě a regulím řízení, naopak směřuje k extrémům. Namísto konsolidace se stává umění revolučním gestem nespokojeného mláde.

¹⁾ „Normalizace“ podle slovníku cizích slov je stanovení předpisů o jednotlivých rozměrech, tvarech jakostech, nebo uvedení do normálního, běžného, obvyklého stavu, či zavedení jednotného typu určitých mechanismů.

²⁾ „Konsolidace“ podle slovníku cizích slov znamená upevňování, ustalování, ustálení, návrat k spořádaným, normálním poměrům, nebo také sjednocení různých závazků v jeden závazek.

2.2.6 Slovo

Každá náhlá společenská změna přináší i zprvu nepozorovanou proměnu jazyka. Slova jsou vytrhávána ze svých dřívějších kontextů a tradičních spojení, dostávají se do nových vazeb, vstupují do kontextů nových, nabývají jiných významů a některá slova dokonce mizí. Doba počátku 70. let nepřála dialogu. Byl to čas jednoznačných stanovisek, která s sebou přinášela nedůvěru ke slovu, k oslabení jeho funkce, významu i smyslu.

Alternativní divadla řeší problém oslabení slova a důležitost jeho použití v několika rovinách, vzájemně souvisejících a spoluutvářejících jejich poetiku.

Hlavně jde o nebývalý nárůst „nonverbálních“ divadelních prostředků. Je to etapa vrcholné aktivity pantomimy, která proměňuje charakter žánru. Slovo je nahrazováno znakem či jinými výrazovými prostředky, třeba loutkou. Podobná kreativita dotváří výchozí kontext alternativního divadla. Funkci slova přebírá metafora, obraz, ale také báseň.

3 Roviny alternativního divadla

3.1 Provozně prezentační

V této rovině je za stěžejní tendenci alternativního divadla považováno odmítání divadelního systému, jeho konformity i provozních konvencí a divadla jako instituce. V podstatě jde o negaci divadla jako rutiny a rozvinuté, systematizované dělby umělecké a provozní činnosti, v němž se člověk stává pouhou součástí divadla. Zdůrazňuje se programové amatérství a outsiderství a to ve smyslu svobody seberealizace a kreativity. Uvedené motivy vedou k ideálu celkové nezávislosti alternativního divadla, jeho záměrné okrajovosti, „nepravidelnosti“ a neoficiálnosti. Především se jedná o vymezení z převažujících pravidel hry a o trochu jiný začátek, z neortodoxní strany.

I když jsou pro programově alternativní divadlo charakteristické různé umělecké proklamace a provokace, mají i přesto jistý vnitřní řád a etický kodex.

Z odmítání provozní rutiny vyplývá, že umělecké zrání inscenace je považováno za organickou, vitální záležitost. Dílo se nechává uzrát, neprodukuje se podle žádného harmonogramu.

3.2 *Divadelní komunikace*

V linii divadelní komunikace je pro alternativní divadlo charakteristické hledání jiných forem vztahů herce a diváka, jeviště a hlediště. Podstatnou je snaha začlenit do hry prvky, při kterých se divák stává „(spolu)účastníkem“ představení. Další úsilí je vynaloženo pro navození podmínek a vznik různých forem symbiotického³⁾ publika. Publikum získává generační, klubový či manifestační nebo dokonce „spiklenecký“ charakter. Preferuje se co možná největší bezprostřednost kontaktu s divákem, při kterém je ale nutná schopnost velmi dobré a pohotové improvizace aktéra souboru. Častým jevem je experimentace s divadelním rámcem v rozsahu od jeho záměrné tematizace až po cílenou mystifikaci, jako například neviditelné divadlo⁴⁾. Hledají se i nové možnosti netypického uspořádání v rámci divadelní budovy, exteriérů, neobvyklých prostor i přijímání divadelně nspecifických míst (ulice, volná příroda, architektonicky zajímavá místa) pro ještě větší odlišení a hlubší projev směrem k divákovi pro co největší autenticitu prožitku.

³⁾ *Symbiotickým publikem je zde míněna vzájemná spolupráce, či spoluúčast diváků s herci. Divák je současně i hercem.*

⁴⁾ *Neviditelné divadlo je soubor předem plánovaných, na veřejnosti vyvolávaných akcí, jejichž původci jejich inscenovaný charakter úmyslně zapírají.*

3.3 *Tvůrčí disciplíny a postupy*

Alternativní snahy se projevují v radikálním hledání osobitého jazyka poetiky divadla. Pod pojmem alternativnost bývá často schována až extrémní odvaha uměleckého rizika, které proklamuje nezávislost a svobodu divadla. Vyhraněná osobní potřeba autorské tvorby, důraz na originalitu, jedinečnost a kreativitu se stává přímo životním postojem.

Projevem alternativního směru jsou nejrůznější formy autentického a sebezpřítomujícího herectví, zdůrazňování a odhalování rozporné podvojnosti herce při vytváření postavy, různé varianty ne-divadelního herectví nebo autorského herectví, snahy o deteatralizaci herce, o jeho jakousi autoperformanci⁶⁾. Všestranné zdůrazňování kreativity a spontaneity směřuje k širokému uplatnění improvizace a jejích rozličných forem. Vede k nápadnému podtržení významu hry, vnáší do divadla prvek náhody, takzvaný princip aleatoriky⁶⁾, kterému se činoherní divadlo z podstaty věci vyhýbá.

Alternativní divadlo se přesto neobejde bez **režie**. Ale je chápána jen jako funkce, která nemusí být vždy zosobněna v postavě režiséra jako specializované profese. Buď je úloha režie plněna celým kolektivem, nebo je režisér považován za “prvního mezi sobě rovnými“. Nezřídka je režisér zároveň i hercem, či autorem textu inscenace. Občas se stává jakýmsi reálně přítomným dirigentem svého díla. Zrovna tak ovšem existují i časté případy striktně režijního, až diktatorního přístupu k herci. Tvůrčí podřízenost aktéra však bývá dobrovolně přijata, vyplývající z přesvědčení smyslu plnění autorské vize inscenace.

⁵⁾ *Autoperformance – sebeodhalování často až přímo autobiografického nebo introspektivního charakteru.. Pozadím jsou představy o herectví a divadle jako cestě k hledání a sdělení vlastní identity.*

⁶⁾ *Aleatorika – je kompoziční hudební technika využívající prvky náhodnosti a nejistoty.*

3.4 Prolínání uměleckých oborů s divadlem

Setkáváme se s možností multimediálního divadla, vzájemných přesahů divadla a ostatních umění. Nejrůznější slučování probíhají především s alternujícími podobami těchto umění, tedy s jejich „okrajem“: s výtvarným akčním uměním, uměleckými představeními, hudebními produkcemi a improvizacemi nejrůznějšího typu, filmem, videoartem a dalšími.

3.5 Paradivadelní rovina

V paradivadelní rovině jde o interaktivitu specifické a nespecifické divadelnosti a o instrumentální chápání divadla. Odvětví souvisí s nástupem sociálně-psychologického a kulturně antropologického zkoumání teatrality, divadelních rysů lidského chování i jednání. Za charakteristické projevy lze považovat nejrůznější snahy o prostupování života divadlem, které složky divadla a divadelnosti využívalo k autentickému prožitku ozvláštěné aktivity, napůl estetické a kreativní a napůl sebereflexí povahy. Cílem je, aby účastníci paradivadelních akcí dosáhli jisté zkušenosti s možnostmi překročení běžné každodennosti a objevování vlastních zasutých nebo netušených zdrojů kreativity a hravosti, ale i duševního životního stylu. Takové aktivity mají blízko k některým terapeutickým postupům, konkrétně k arteterapii, v jejímž rámci se přímo mluví o oboru teatroterapie. Podobně se divadla a prvků divadelnosti využívá v psychodramatu, sociodramatu i pedagogice. Využívání divadla a teatrality nemusí být v každém případě jen interní terapeutickou věcí, ale mívá i zvláštní estetické kvality a často překvapuje neobvyklostí a originalitou výrazu i svým humánním obsahem. Alternativní paradivadlo se zasloužilo o emancipaci divadelního projevu nejrůzněji handicapovaných lidí. Do odvětví lze zařadit i metody dramatické výchovy, které pomocí souběžného rozvíjení dětské tvořivosti a dětské osobnosti dospívají k nebývalým, divadelně svébytným výsledkům.

3.6 *Metadivadelní rovina*

Dotýká se oblasti sebereflexe a studia divadla. Pro alternativní divadlo je typická krajní experimentace, kterou bezprostředně motivuje i podněcuje k souběžné úvaze uměleckých i mimouměleckých možností divadla. Příznačným důkazem mohou být případy vzniku divadel – laboratoří, v nichž tvorba inspiruje výzkum a opačně. Potvrzuje to i utváření rozličných divadelních dílen, které poukazují na bytostné potřeby přívrženců a praktiků alternativního divadla reflektovat svou techniku i poetiku, hledat poučení, výměnu zkušeností a zážitek společného tvořivého hledání.

Na základě alternativního divadla vznikají pedagogicky využitelné metody a postupy z čehož vzniká alternativní divadelní pedagogika. Oblast poukazuje na postupy v herecké výchově, jak v oblasti rozvoje osobnosti, kreativity a motivace, tak i ve sféře psychosomatických a technických předpokladů herectví, čímž je doložena smysluplnost alternativního divadla.

4 Divadlo z filosofického hlediska

4.1 *Aristoteles*

Aristoteles rozlišoval tři základní obory lidské činnosti:

- 1) vědecké poznání – thoria
- 2) jednání - praxis
- 3) umělecké tvoření - techné, poiésis.

Nejvýše stavěl poznání, protože člověk se zabývá záležitostmi, které jsou věčné a nutné. Jednání je podle Aristotela níže, zabývá se životem ve společnosti, etikou a politikou. A umění je poslední proto, že se obrací k prosté vnější skutečnosti, kterou ale přetváří v dílo.

V době Aristotela bylo umění chápáno nejenom jako tvorba, ale také jako řemeslo nebo způsob odreagování. Je zřejmé, že divadlo mělo pozitivní vliv na psychický stav člověka.

Podle Platóna sice divadlo spíše škodilo, ale Aristoteles učil, že divadlo naopak prospívá, že je zdrojem pravého potěšení i účinným nástrojem mravní výchovy. Jen pro představu, Aristoteles stavěl velmi vysoko tragédii, představovala pro něj vyšší druh umění, díky ucelenému ději a věrnému vyličení událostí lidského bytí.

4.2 Henri Bergson – filosofie smíchu

Z dramatoterapeutického hlediska jistě stojí za zmínku Bergsonova filosofie komična a smíchu. Henri Bergson byl vynikajícím představitelem moderní francouzské filozofie života na přelomu devatenáctého a dvacátého století. Tvrdil, že komičnost vězí v topornosti a v nehybnosti. Vzniká tehdy, když strnulost přebírá otěže lidského života.

Předmětem Bergsonova zkoumání je mnoho variant lidské směšnosti. Zaměřil se hlavně na komiku výrazů, gest, jazykových frází, situační a charakterovou žertovnost. Smích je ale i něčím víc, než jen přirozenou reakcí na něco komického. Snaží se napravit vše ztuhlé, hotové a mechanické a proměnit v něco pružného, proměnlivého či svobodně tvořivého. Smích je často podle Bergsona zaměňován s úsměvem. Úsměv je dobrosrdečný, laskavý, dobrý. Kdežto smích je chladně racionální, bezcitný a někdy i zlý.

Dramatik ukazuje ve svém díle, jak se rozvíjí duše, spleť citů, událostí a situací, které se už nebudou opakovat. Komédie je převážně pohled z vnějšku, autor v ní nepopisuje sebe sama, soustředí svou pozornost na druhé. Dostáváme se k jádru, proč je Bergson tak zajímavý pro dramatoterapii. Tvrdí totiž, že právě komedie vyvolává zdravý smích, který napravuje společenské i osobní problémy a tragédie, dává zapomenout na každodenní starosti a strasti a vede k příjemnému odreagování se a dokonce i k léčení bolavé duše.

5 Teorie z hlediska psychoterapie

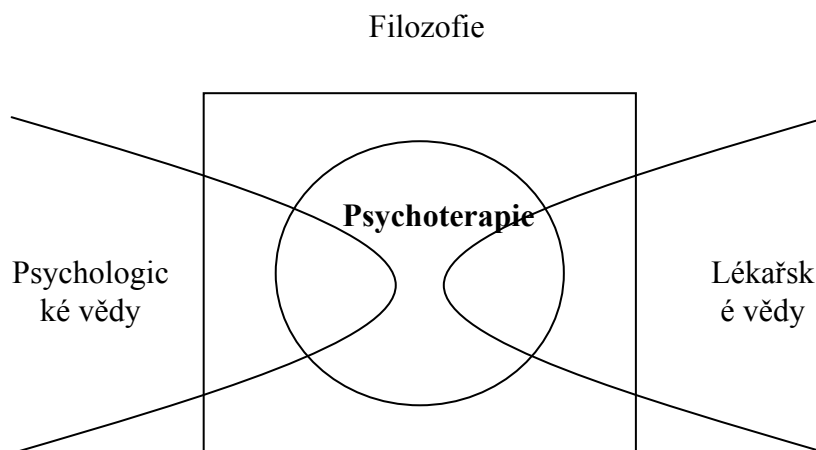
V první části byla nastíněna teorie alternativního divadla. Je nutné osvětlit i druhou část, jenž se zaměřuje na psychoterapii. Pro oblast terapie je alternativní divadlo zdrojem inspirace a dostává se i na praktické využití, původně umělecké formy, pro terapeutickou sféru. Teatroterapie je terapeutický obor spadající pod psychoterapii tudíž nese všechny její obecné znaky a náležitosti. S alternativním divadlem úzce souvisí teatroterapie, dramatoterapie a psychodrama.

5.1 Vymezení oboru psychoterapie

Výraz psychoterapie pochází z řečtiny a je složen ze dvou slov: „psýché“ a „therapón“. „Psýché“ původně znamenala duši a to ve významu životní síly mající zdroj v sobě samé. V nejstarším významu byla synonymem života a vyjadřovala u člověka i vztah k životu vůbec. V dnešním pojetí je duševní čili psychické jiným výrazem pro lidskou subjektivitu a její projevy, například vědomí, prožívání, chování a jiné. Z vědních oborů se jedná o psychologii.

„Therapón“ byl služebník, průvodce a opatrovník bohů. Sloveso „therapeuó“ znamená sloužit, pečovat o někoho a v přeneseném významu i léčit. Dnes chápeme terapii jako vědecký postup, jimiž napomáháme uzdravení, a terapeut je specializovaný odborník. Z vědních oborů se terapii věnuje obzvláště medicína. V případě psychoterapie mají psychologické a lékařské vědy k sobě velmi blízko.

Obr. 1. Vztah psychoterapie a ostatních věd.

Psychoterapie se dále zabývá záležitostmi člověku nejvlastnější, samotným životem a smyslem lidského bytí. V duchu řecké tradice napomáhá jedinci vyrovnávat se s těžkostmi života, nalézání sebe sama a pohledu na vlastní osobu na základě pravdivějšího sebepoznání.

Třetím pramenem psychoterapie je filozofie. Filozofie učí kriticky zhodnotit předpoklady a východiska oboru, ukazuje možnosti i meze našeho poznávání a pomocí etiky vymezuje, co je žádoucí a co naopak nikoli.

5.1.1 Definice psychoterapie

Definice psychoterapie souvisí s jejím pojetím. Psychoterapie je především léčbou čili sekundární prevencí, ale i profylaxí (primární prevencí) a také rehabilitací (terciální prevencí) poruch zdraví, která se uskutečňuje výhradně psychologickými prostředky, tedy prostředky komunikační a vztahové povahy.

Psychoterapie představuje zvláštní druh psychologické intervence, která působí na duševní život, chování člověka, jeho interpersonální vztahy i tělesné procesy tím způsobem, že usnadňuje navození žádoucích změn, či změny přímo vyvolává, a tak podporuje uzdravení či znesnadňuje vznik a následný rozvoj určité poruchy zdraví.

Vlastní psychoterapie probíhá jako vědomá, záměrná, strukturovaná a vědecky podložená interakce mezi terapeutem a pacientem.

Během psychoterapeutického procesu jsou postupně odstraňována subjektivní vymezení a zmírněny zdravotní obtíže bránící pacientovi v optimálním životě. Jedinec se také učí žít, jinak než dosud. Psychoterapií se většinou rozšiřuje i prohlubuje pravdivé sebepoznání, zvyšuje se kvalita pacientova života. Pokud jde o jeho zdravotní stav, působí se pomocí již zmíněné profylaxe, terapie a rehabilitace. Uplatnění psychoterapie nalézá i při ovlivňování a prevenci nežádoucích psychosomatických stavů člověka, kdy například pomocí relaxačních cvičení nebo biologické zpětné vazby (biofeedback) působíme proti chronické bolesti, úzkostné tenzi či strachu. V léčbě úzkostí či strachu může pacientovi pomoci právě i teatroterapie. Například formou výměny rolí nebo přehráním strachu v hmotném stavu. Dochází k částečnému uvědomování si, co vlastně pacienta tíží. Může se jednat i o úpravu nepřiměřených psychických a behaviorálních odezev pacienta na převážně somatické onemocnění. Kupříkladu pacient se může projevovat neuroticky, či u něho dojde k funkční fixaci potíží.

Psychoterapie je všeobecně považována za aplikovaný obor mající i teoretickou část, dále je zdůrazňována její transdisciplinární povaha. Nalézá uplatnění „napříč“ obory, které dnes nazýváme pomáhajícími profesemi. Do souboru patří i klinická medicína, speciální pedagogika, poradenská a klinická psychologie, oblasti sociální práce apod.

Psychoterapii, je možno také považovat za obor samostatný, čili nepřevoditelný na jiný obor. Souběžně je nutno zdůraznit, že není pouhou metodou používanou například v medicíně vedle jiných metod.

Psychosociální skutečnosti (například osobnostní charakteristiky, jako je vyšší úzkostnost, závažné životní události atd.) se podílejí v různé míře a váze na vzniku, rozvoji a udržování poruch zdraví.

Komunikace v psychoterapii znamená sdělování významů v interpersonálním kontextu s cílem ovlivňování druhého a navozování kýžené změny. Komunikace probíhá na verbální (slovní) nebo neverbální (mimoslovní) bázi a podle toho lze dělit i psychoterapeutické prostředky (metody, postupy) na verbální (výklad snů, rozhovor, psychodrama) a neverbální (psychogymnastika, muzikoterapie, relaxace). Kritériem rozdělení je, zda v určitém psychoterapeutickém prostředí převažuje ve své účinnosti část verbální nebo neverbální.

Psychoterapeutický vztah je vytvářen chováním terapeuta, které odpovídá jeho osobnosti a přístupu, jež zastává a dále i reakcemi na projevy pacienta.

5.1.2 Terapeutovo chování

Technické, neosobní a direktivní se snahou po objektivitě doprovázené větší vztahovou vzdáleností mezi jím a pacientem.

- V rovině osobního setkání dvou či více blízkých osob v atmosféře lidské vzájemnosti.
- Nejdůležitější složkou je vždy důvěra pacienta v terapeuta a v určenou léčbu, spolu s nadějí na zlepšení situace.

Psychoterapie je uplatňována hlavně v profylaxi, terapii a v rehabilitaci poruch zdraví.

Profylaxe – primární prevence – odpovídá prevenci v tradičním medicínském pojetí. Znamená opatření, jejichž cílem je zamezit vzniku a rozvoji nežádoucích psychických a somatických stavů majících za následek poruchu zdraví.

S psychoterapií ve významu profylaxe se často setkáváme v práci krizových center (terapeutická první pomoc a krizová intervence). Provádějí ji školní psychologové a manželští poradci.

Terapie – sekundární prevence – je léčbou v běžném slova smyslu. Konkrétně znamená užití psychologických postupů a strategií, jimiž mírníme a odstraňujeme poruchu zdraví. Pokud lze psychologickými prostředky vyloučit okolnosti, které k poruše zdraví vedly (například chronický meziosobní konflikt), je součástí psychoterapeutické léčby i tato činnost.

Systematickou i podpůrnou psychoterapeutickou léčbu dnes provádějí specialisté, kteří pracují nejčastěji v rámci zdravotnických zařízení (ambulance, denní stacionáře, lůžková oddělení) nebo úplně samostatně mimo zdravotnické zařízení (různé typy soukromých praxí).

Rehabilitace – terciární prevence – v psychoterapeutickém významu představuje psychologickou intervenci, s jejíž pomocí je usilováno o zmírnění následků poruchy duševního zdraví. Přičemž rehabilitace často přechází v prevenci, čili v odstraňování předpokladů vzniku a rozvoje určité poruchy nebo výskytu nové psychické nemoci.

Cílem rehabilitace je „*restitutio ad integrum*“⁷⁾.

Psychoterapie ve významu rehabilitace je uskutečňována lékařem či terapeutem pomáhajícím pacientovi prostřednictvím opakovaných psychoterapeutických rozhovorů přijmout a vyrovnat se s následky (například poúrazové změny těla - amputace končetiny). Psychoterapeuticky lze působit tak, že je nemocnému, který prožil změněné stavy vědomí (například halucinatorní zážitky v rámci psychotického onemocnění), napomáháno se s těmito prožitky vyrovnat, porozumět jim a učinit je osobně významné a smysluplné.

Psychoterapie je zaměřena zpravidla na klientovo sebepojetí, přijetí případného defektu, nalezení nového místa v rodině a ve společnosti a vůbec na akceptaci reality, což se dotýká hodnotového systému jak pacienta, tak i jeho nejbližších osob.

⁷⁾ Latinsky „*restitutio ad integrum*“ znamená návrat do původního stavu.

5.1.3 Předmět psychoterapie

Předmětem psychoterapie je lidské zdraví a jeho poruchy. Prevence, léčba a rehabilitace těchto poruch z hlediska možnosti jejich ovlivňování komunikační a vztahovou cestou. Využívá se zde poznatků zejména psychologie a přístupů psychosomatické medicíny.

Psychoterapeutický pohled na duševní zdraví a jeho poruchy má výhodu v tom, že se opírá o psychologické vědění (např. o psychologii osobnosti a vývojovou psychologii) a psychodiagnostické postupy, umožňující přesné zjišťování psychických vlastností, struktur, procesů a projevů člověka včetně jeho chování. Důraz je položen na diagnostiku osobnosti, strukturu a dynamiku. Avšak nejedná se zde jen o aktuální stav osobnosti, nýbrž i o vývoj (z ontogenetického hlediska). V neposlední řadě na diagnostiku základních a relevantních meziosobních vztahů člověka. Psychosociální okolnosti hrají významnou roli při vzniku, rozvoji a udržování celé řady poruch zdraví, proto je diagnostika osobnosti a vztahů v souvislosti se zdravím a jeho poruchami v psychoterapii tak důležitá.

5.1.4 Uplatnění psychoterapie

Psychoterapie se uplatňuje a je účinná všude tam, kde se na vzniku, rozvoji a udržování poruchy duševního zdraví podílejí psychosociální činitele. Jde o to, jak člověk určité situace vnímá, hodnotí, prožívá a v neposlední řadě, jak se s nimi vyrovnává. Slouží také k usměrňování nežádoucích psychických stavů a procesů.

Pojem psychosociální zde vyjadřuje, že psychické a sociální tvoří nedílný celek, neboť mezi základní podstatné vymezení člověka patří jeho sociálnost, tedy vztah k druhému. Na druhé straně je to i způsob vnímání a hodnocení, s nímž těsně souvisí, jak lidský jedinec konkrétní situace prožívá a jak na základě těchto prožitků pak jedná. Při volnějším pojetí je možné sem i lidské hodnoty duchovní a kulturní potřeby. Výše zmíněné procesy probíhají často bezděčně (na nereflektované, nevědomé úrovni) a souvisejí s dřívějšími zkušenostmi jedince, jež učinil v podobných situacích.

Příznivé psychosociální klima, například klidné rodinné zázemí a smysluplný svět, který dotýčný „kontroluje“ a do něhož může aktivně zasahovat a měnit jej, působí, jde-li o poruchu zdraví, protektivně, a naopak nevhodné psychosociální prostředí je řazeno mezi rizikové faktory.

Mezi velmi podstatné psychologické proměnné patří i psychická odolnost člověka mající vztah k protektivním i rizikovým faktorům. Psychickou rezistenci lidského jedince zvyšuje zřetelná identita osobnosti, vyšší frustrační tolerance, vyšší úzkostné sklony apod. S tímto souvisí i způsoby, jak dotyčný reaguje a vyrovnává se s požadavky všedních dnů i s náročnějšími životními situacemi a událostmi.

5.1.5 Kritéria užití psychoterapie

Kritérium významu

- Psychoterapie systematická, je metodou první volby a hlavním postupem při prevenci je léčba a rehabilitace poruch zdraví.
- Metoda podpůrná, či doplňková, což bývá v kombinaci zejména s farmakoterapií, ale i s jinými postupy v rámci komplexního léčebného přístupu k pacientovi a jeho rodině.

U psychoterapie systematické se jedná o všechny poruchy zdraví, jež vznikají a jsou udržovány hlavně psychosociálními podněty. Psychoterapie probíhá jako soustavná a systematická péče, jež je poskytována kvalifikovanými odborníky s úplným psychoterapeutickým vzděláním.

Metoda podpůrná se věnuje péči a léčbě všech vážně a dlouhodobě nemocných, jsou-li ochotni a schopni spolupracovat. V této metodě se psychologická a psychoterapeutická péče navzájem doplňují a částečně splývají.

Kritérium věku

Pokud jde o věkové rozmezí pacientů, u kterých je psychoterapie vhodným léčebným prostředkem, je vůdčím hlediskem ochota a schopnost kvalitní komunikace. Spodní hranice aplikace psychoterapie je u běžně nadaných dětí dána třemi roky, protože ve třech letech je „domluva“ možná a u dítěte nastává vývojový skok ve vztahu k okolnímu světu. Značnou roli hraje výchovné poradenství, úprava výchovných postojů, odstranění nevhodných vlivů ze života rodiny apod. Horní věková hranice pro užití psychoterapie je výlučně dána, jako u dětí, schopností a ochotou kvalitní komunikace ze strany staršího pacienta, což je otázkou naprosto individuální a související i s celkovým tělesným stavem člověka. U nemocných s vyšším věkem se lze většinou spokojit s podpůrnou psychoterapií (individuální či skupinové rozhovory, muzikoterapie atd.). Velmi účinná zde bývá i socioterapie, která je léčbou pomocí společenského prostředí.

Kritérium délky trvání psychoterapie a četnosti kontaktů

Pokud přihlédneme k délce trvání psychoterapie, tak zjednodušeně ji lze rozdělit na krátkodobou, střednědobou a dlouhodobou.

- a. **Krátkodobá psychoterapie** se překrývá s krizovou intervencí a nepřekračuje délku 3 měsíců, což zhruba činí 15 setkání.
- b. **Střednědobá psychoterapie** se **odehrává** v časovém rozmezí 3-6 měsíců, což činí zhruba 50 setkání.
- c. **Dlouhodobá psychoterapie** trvá déle než 6 měsíců a obnáší řádově až stovky terapeutických setkání.

Do tohoto odvětví lze zařadit i párovou, rodinnou a kolektivní formu práce. V případě individuálního přístupu to průměrně bývá 1x týdně a terapeutická „hodina“ většinou trvá 50 minut. Pokud je pacientů víc, pracuje se s nimi obvykle 90 minut. Četnost setkávání záleží na stádiu léčby (psychoterapeutického procesu) a na zvláštní zdravotní a osobní problematice účastníků sezení.

5.2 Použití psychoterapie

Všeobecně vzato se dá říci, že psychoterapie je používána v různých formách a intenzitě a to v rámci jednotlivých stupňů zdravotní úrovně.

V rámci **profylaxe** (primární prevence):

- Některé psychoterapeutické postupy (např. hypnóza a relaxace) mohou pomoci při usměrňování nežádoucích psychofyzilogických stavů (např. tréma, bolest, vysoký krevní tlak) a to kde pacient není nemocen, nebo kde tyto stavy jeho onemocnění provázejí.
- Součástí života každého z nás by měla být osobní psychohygiena jako soubor aktivit, postojů a přístupů, v rozsahu od životosprávy, až po schopnost odpočívat, a osobnostního rozvoje formou sebepoznání a úpravy negativně působících jevů (např. workoholismus).

V rámci **terapie včetně sekundární prevence:**

Psychoterapie je především používána jako hlavní léčebná metoda u chorob s prokazatelným podílem psychosociálních činitelů v jejich etiologii, což jsou zejména poruchy zdraví tradičně nazývané neurózami. Psychoterapie se také využívá při léčbě závislostí, u psychosomatických onemocnění, při narušení mezilidských vztahů (poruchy chování u dětí apod.), u psychotických stavů, narcisticky a hraničně strukturovaných osobností (poruchy osobnosti vedoucí k nedostatkům v hodnotovém spektru, k chybějícím pocitům viny a sebevědomí).

Psychoterapie funguje jako podpůrná léčebná metoda v rámci komplexního léčení pacienta a významných osob v jeho životě. Například u poruch osobnosti nebo u takzvaných endogenních (vnitřních) psychóz, kde pomáhá při zpracování halucinací, při vyrovnání se s chorobou, při redukci úzkosti, pocitu méněcennosti, ohrožení a osamocení.

Psychoterapeutická působení jsou součástí v podstatě jakékoli léčby, pokud je pacient při vědomí (zde dochází k překrývání s lékařskou psychologí), třeba při snižování úzkostí a strachů u úrazů a závažných somatických onemocnění, při přípravě na operaci a u pooperačních stavů převážně v onkologii, dále pak v péči o dlouhodobě nemocné a umírající. V tomto smyslu je také metodou ovlivňování příbuzných a jiných

blízkých osob v životě pacienta, a to poskytnutím opory, důvěry a umožněním ventilace jejich starostí.

V rámci **rehabilitace** (terciální prevence):

Běžně jde o postup s cílem vyrovnat se s následky nemoci a tedy současně i o prevenci vzniku potíží nabalujících se na primární onemocnění. Pacient potřebuje kupříkladu pomoci při vyrovnání se se změnou tělesného stavu nebo s případnými defekty po onemocnění či úrazech, s negativní změnou sebepojetí a postavení v rodině následkem nemoci, s chronicitou nebo se značně zhoršující se prognózou onemocnění. Po dlouhodobé hospitalizaci psychiatrických pacientů je nezbytná psychosociální rehabilitace vedoucí k opětovnému zapojení pacienta do života.

5.3 Cíle psychoterapie

Cíle psychoterapie jsou odlišné podle způsobu jejího použití (jiné jsou u podpůrné léčby, jiné u kauzální terapie), dále podle jednotlivých psychoterapeutických přístupů, škol a také podle povahy problému. Obecně je možné říci, že cíl psychoterapie je ve změnách osobnosti a organismu, ve změnách chování a sociálních vztahů pacienta, přičemž tyto změny jsou předem ustanoveny a v procesu terapie je k nim dosahováno psychologickými prostředky (což je vztahem a komunikací s terapeutem, korektivní-nápravnou zkušeností a zabudováním těchto nových zkušeností do osobnostní struktury a vývoje).

5.3.1 Hledisko oblasti působení terapie

Terapeut může mít za cíl ovlivnit jen některé projevy osobnosti a organismu člověka, anebo měnit osobnost jako takovou. Jde o to, na co se terapie zaměřuje a do jaké hloubky v rámci osobnosti a organismu zasahuje. Cíle psychoterapie je možné rozdělit do následujících bodů, nejčastěji se však tyto cíle prolínají a vzájemně podmiňují:

Osobnostní změna pacienta podmíněná jeho sebepoznáním bývá nejčastějším cílem psychoterapie. Hlavní je vedení pacienta k potřebné míře sebeakceptace, ke zmenšení nejlépe naprostého zrušení inkongurencí⁸⁾ a řešení důležitých problémů.

V neposlední řadě se většinou cíle zaměřují na zmírnění nepřiměřených postojů ke společnosti a k pravidlům a dále k naprosté realizaci svých možností.

Psychofyzilogické stavy jako jsou svalové a psychické tenze, tréma, ale také například bolest vnitřních orgánů, výkyvy krevního tlaku nebo některé druhy migrén. Tyto stavy je možné upravovat pomocí relaxací, hypnózy, biologické zpětné vazby a jiných terapeutických metod.

Odstranění **nebo zmírnění psychopatologických symptomů**, se kterými pacient vstupuje do psychoterapeutického procesu, může být dokonce primárním cílem terapie.

Dalším cílem může být i **podpora v dočasně krizové situaci**. Tento cíl se vyskytuje tehdy, kdy příčina narušeného duševního stavu není ve struktuře a funkci osobnosti či v poškození mezilidských vztahů, ale například následkem jisté traumatické situace, která jedince silně ovlivnila. Záměrem je v tomto případě obnova jindy zcela provozuschopné rovnováhy momentálně narušené vnitřním oslabením či vnějšími komplikacemi. Traumatickou stresovou situací jsou například ztráta blízkého člověka, projevy krutosti, sexuální a fyzické násilí, ztráta vztahů, přítomnost na místě tragédie nebo ohrožení neštěstím a katastrofou. Tento stav se nazývá posttraumatická stresová porucha. Může také dojít k zablokování či vytěsnění nastalých traumatických okolností. Proto je důležité se lidem s posttraumatickou stresovou poruchou patřičně věnovat.

Adaptace na nové podmínky a resocializace. Tento záměr je stanoven především u osob se ztrátou končetiny, u chronicky nemocných, ale i u osob přicházejících po dlouhém časovém úseku stráveném ve vězení, u dětí například v dětských domovech či výchovných ústavech. Pro člověka se tímto mění postavení v rodině, v práci, leckdy vlastně v celém jeho životě.

⁸⁾ „*Inkongurence*“ – jde o citové a intelektuální rozštěpení psychiky.

Na **změnu chování** lze cíl zaměřit tehdy, stane-li se chování hlavním aspektem poruchy projevu osobnosti a tím dochází k patologickým jevům. Například útek z domova, toulání, závislostní chování, agresivita, násilí apod. Terapie se tedy dává cestou, kde je prvotní nácvik asertivního sebeprosazování, tolerance, komunikační dovednosti a odstranění obsedantního chování.

Sociální vztahy je možno také řešit psychoterapeutickou formou. Jedná se především o párovou a rodinnou terapii, přičemž cílem je hlavně působení na patologickou strukturu a dynamiku rodiny. Dalšími sociálními vztahy, které se tímto způsobem dají řešit jsou poměry rodin ve zdravotnických zařízeních, kupříkladu na dětské onkologii.

5.4 Formy a prostředky psychoterapie

Formy psychoterapie lze rozdělit podle prostředí, ve kterém je uskutečňována, a to na ambulantní, při hospitalizaci a léčbu v rámci denního stacionáře. Dalším rozlišením forem je vymezení terapie dle toho, zda je jejím objektem jedinec, nebo systém. Systémem se zpravidla rozumí rodina, jejíž vztahy a funkčnost jsou narušeny. Mezi formy léčby patří individuální terapie, skupinová terapie a léčebné společenství. Nejméně známé je zde léčebné společenství. Jedná se o léčbu pacientů se závažnějšími poruchami, zejména s poruchami osobnosti. Léčebné společenství je v podstatě komunitou. Psychoterapeutická komunita je stanovená organizovaná sociální struktura v rámci instituce, ve které psychoterapie probíhá. Komunita je většinou zaměřena na setkávání pacientů a personálu a zabývá se interpersonálními vztahy v daném místě.

Mezi prostředky psychoterapie řadíme uspořádání situace v terapii, rozhovor, imaginaci, učení a nácvik, sugesci, hypnózu, postupy na tělo zaměřené (amplifikace⁹⁾, práce s dechem, práce se svalovým napětím) a expresivní postupy.

⁹⁾ *Amplifikace – postup vyvinutý A. Mindelem v rámci tak zvané na proces orientované psychologie. Amplifikací rozumíme záměrné a cílené zesílení tělesného projevu (bolest hlavy). Předpokládá se, že spolu s tímto zesílením vyjdou na povrch psychické náplně, které tento projev určují.*

5.4.1 Psychoterapeutické prostředky

Mnohé činnosti, jenž nejsou pokládány za psychoterapeutické se jimi stávají až v okamžiku, kdy jsou odborně použity s cílem pomoci druhému. Předtím to mohou být aktivity, s nimiž se setkáváme v našem každodenním bytí.

5.4.2 Expresivní postupy

Expresivní, neboli výrazové postupy, se řadí pod skupinovou terapii a jsou využívány většinou jako doplňkové. Nejvíce známým protagonistou je psychodrama. Kromě toho sem lze zařadit různé podoby arteterapie, muzikoterapie, pantomimu, psychogymnastiku a podobně.

▪ **Psychodrama.**

Jeho zakladatelem je J.L.Moreno (1890 - 1974). Psychodrama se hlavně specializuje na emoční prožitek, znovuprožití traumatických událostí z typických situací pacientova života. Tyto stavy a situace jsou převedeny do terapie a za pomoci dramatu jsou v ní zpřítomněny. Psychodrama probíhá formou improvizovaného divadla, kde terapeut působí jako režisér. Spoluherce si z ostatních pacientů volí protagonista. Na rozdíl od teatroterapie je zde hlavním aktérem jen jeden z pacientů. Ostatní mu jen pomáhají vytvářet situaci. Veškerý postup má mnoho variant. Kupříkladu výměnu rolí, kde po přehrání určité situace převezme hlavní aktér roli svého protihráče a má tak možnost lépe porozumět jeho pocitům.

Psychodrama používá podle svého autora pět základních prostředků. A to: jeviště, pacienta jako protagonistu představujícího na jevišti především sebe sama, režiséra – terapeuta a pomocného herce s publikem. Psychodramatické techniky se stále ve své podstatě upínají na svého zakladatele. Mezi tyto postupy patří hlavně hraní vlastní role, monolog, alter ego, což znamená že dvojník představuje vnitřní pocity protagonisty a sděluje je ostatním. Dále sem patří výměna rolí a to za účelem vžití se do myšlení druhé osoby a zrcadlo, při němž pomocní herci portrétní protagonistu v jeho přítomnosti. Psychodrama napomáhá pochopit vlastní reakce a umožňuje korigovat nezřízené emoce. Pomocí tohoto druhu psychoterapie se řeší hlavně osobní problémy nemocného. Hlavním prvkem psychodramatu je i hledání lepších řešení v typických situacích.

Další zvláštní obdobou psychodramatu je *psychomelodrama*. Tj. forma psychodramatické hry podbarvené hudbou, při které hraje s pacientem výhradně terapeutický tým.

- **Teatroterapie.**

V sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století vzniká v kultuře nový jev. Divadlo hrané převážně postiženými lidmi a to jak tělesně, mentálně, sluchově a tak i psychicky. Tímto se objevil nový přístup k postiženým, nový druh integrace a mimo jiné i nový druh alternativního divadla, který se od klasického divadla významně liší. Teatroterapie není, jak by se dalo předpokládat, synonymem pro dramaterapii. Nejpodstatnějším rozdílem je, že hlavním hercem není jeden člověk, ale převážně všichni pacienti. Dále se nehrají dramatické situace ze života hospitalizovaných dětí, ale třeba automaticky známé situace z běžného života mimo léčebnu či ústav.

Teatroterapie je v psychiatrické léčebně v Bohnicích určena dětem od 8 do 18 let. Terapie divadlem, ať už to nazve kdo chce, jak chce, znamená jistá vymezení a omezení. Je nutné se vyvarovat agresivním scénkám, či kusům s erotickým podtextem. To však není jediné, co je nebezpečné zapojovat do hereckého dění za zdmi psychiatrických oddělení. Nezbytné je také vyvarovat se běžným hereckým pomůckám, jako je například mluvící předmět. U psychotických pacientů tato zdánlivě běžná etuda může vyvolat schizofrenní stavy, rvačky a agrese. Je nebezpečná pro děti s úzkostmi nebo trpící poruchami nálad. Prostě jakékoli příliš prudké emoce mohou negativně zasáhnout do psychického stavu pacienta.

Umění duševně chorých je mimoumělecké, ale využívá prvky umění. Vzniká nahodile. Důležité je však předem vědět, co a proč je hráno. Podstatný je tedy záměr, který je nutno mít stanovený již na začátku terapie. Pomyslný vzorec pro teatroterapii by se dal vyjádřit: popis dětmi + práce = provedení.

Ohledně teatroterapie jsem nesehnala skoro žádnou literaturu. Čerpám tedy převážně z vlastních zkušeností získaných v psychiatrické léčebně Bohnice a z rad a za pomoci paní Mgr. Marie Veselé, která v Bohnicích vede teatroterapii dětí z pavilonu č. 28.

Divadlo je až druhořadým prvkem. Terapeutický cíl je nejdůležitější. Existuje i receptivní teatroterapie – což znamená vezmeme-li pacienty na nějakou divadelní hru. Má to cíl i záměr. Ale pacient přijímá pasivně cizí podněty, tudíž to pro něj nemá takovou váhu, jako když je sám aktérem.

Teatroterapie předpokládá vedení vyškoleným terapeutem. Práce terapeuta zde není tak viditelná, ale je obrovská a velmi náročná. V podstatě se jedná nejen o již zmíněném vymezení cílů, ale v neposlední řadě o nenásilné směřování scének do stanovených záměrů.

Další složkou je zde improvizace. Děti nemají vymezený text. Společně se spolupodílejí na přípravě a nastudování divadelního představení. Závěrečné představení je pak již jen završením vlastní psychoterapeutické práce, která se odehrává při přípravě. Nehrají se tedy pohádky ani již napsaná divadelní díla. Avšak hry, které dá dohromady paní Mgr. V. veselá spolu s dětmi jsou chráněny autorskými právy.

Děti nejdříve hovoří o tématu, které by je zajímalo (často se týká jejich osobních problémů), pak hovoří o způsobu zpracování. Vymýšlejí role. Pouze nástin daných situací a důležité dějové linie jsou pevně dány. Děti si dialogy vedou samy. Nejsou tedy nuceny k učení daných textů.

Terapeut se snaží, aby se v obsazování rolí odrážely potřeby dětí (např. někomu určitá role může pomoci projít si zprostředkovaně a jakoby odjinud vlastním problémem). V rámci této aktivity se využívá výchovné hodnoty tvořivé hry při působení na poruchy chování i některé psychotické stavy, pěstování emočních podnětů a impulsů ke zlepšení chování.

Používané jsou také rituály. Jednou prý byla pacientkou dívka, která byla v rodině až zatracována. Nikdy se kupříkladu neslavily její narozeniny. Byla tedy vytvořena hra, kde tato dívka slavila narozeniny. Na konci opravdu dostala dárky a s ní i všechny děti, jenž se hry účastnily. To je příklad, jak lze terapeutickou metodou snížit dopad protěžování jednoho sourozence v rodině.

	<<<<<<<	teatroterapie	>>>	
	<<<	psychodrama	>>>>>>	
UMĚNÍ	<<<	sociodrama	>>>>>>	TERAPIE
	<<<	psychogymnastika	>>>>>>	
	<<<	dramaterapie	>>>>>>	

Znázornění vyjadřuje míru vztahů paradivadelních systémů terapeutické povahy k umění a terapii. Je patrné, že k umění má nejbližší teatroterapie oproti ostatním oborům.

- **Psychogymnastika.**

Tento expresivní postup má pomocný charakter a doplňuje verbální terapie. Důraz je zde kladen na mimiku, pohyb a gesta. Terapie se uskutečňuje řádově v 10-15 členných skupinách za účasti dvou terapeutů, kdy jeden ji vede a druhý je pozorovatelem, jež zaznamenává projevy pacientů.

Průběh je rozdělen na čtyři části: rozehrátí, pantomimu, uklidňující část a závěrečný rozbor. Rozehrátí je používáno pro rozpohybování pacientů. Při pantomimě, která je jádrem cvičení, se zadává několik témat, jež mají pacienti svým osobitým způsobem vyjádřit. Následující fáze zklidnění má relaxační charakter a podporuje skupinovou soudržnost. V konečné fázi se formou rozhovoru ve skupině probírají prožitky a dojmy z právě ukončené terapie.

- **Arteterapie.**

Tato terapie pod sebou skrývá mnoho různých odvětví. Pracuje se zde s odlišnými technikami, jako jsou modelování převážně z hrncířské hlíny, práce se dřevem, koláže, šperkařské dílny a zejména nejčastěji využívané malování.

Při kreslení či malování se většinou zadávají různá témata. Mohou být jak abstraktní, tak konkrétní, zaměřené na problematiku jedince či například soužití ve skupině.

Při kresbě skupiny se stává, že se objeví různé vztahy, které se mezi členy projeví až po nějaké době.

Interakční malování se provádí nejčastěji ve dvojicích. Jejím hlavním znakem je střídavé doplňování malby těmi, kdo se na ní podílejí. Způsob, jakým se člověk do díla zapojuje, odráží do velké míry jeho interakci mezi lidmi. Jedná se zejména o naléhavost, nerespektování druhého, či přehnané ustupování.

5.5 Psychoterapeutické prostředky při práci s dětmi

Práce s dětmi se mění s jejich věkem a s mírou vyspělosti. Mimořádný význam je kladen na terapeutickou práci s rodinou dítěte a jeho okolím například se školou. Prvním krokem k psychoterapii dítěte je patřičná vývojová diagnostika. Užitím nevhodného postupu, který dítěti nevyhovuje vzhledem k jeho zralosti, může dítě nejen nudit, ale i frustrovat a dokonce i poškodit. Ale i mnohé použití diagnostiky příslušné věku dítěte, může zapříčinit nevyužití dětského potenciálu a také narušit vztah terapeuta s pacientem.

5.5.1 Cílený rozvoj narušených funkcí

Tato metoda je používána u dětí již kojeneckého věku. Dané postupy se pokoušejí o kompenzaci v narušených sférách vývoje dítěte, tudíž je řadíme spíše do kategorie prevencí. Obecně se v cíleném rozvoji narušených funkcí využívá stimulace tělesným dotykem, stimulace akustické a zrakové. Tato forma má vliv hlavně u dětí v nejujtější věku. Podstatným podnětem je rozvíjení pohybových aktivit dítěte. S přibývajícím věkem dítěte se zvyšuje i význam řeči. Děti, jenž se do psychoterapeutického ošetřování dostávají ve věku do jednoho roku, mají už za sebou pobyt v kojeneckých ústavech, nebo byly odebrány svým rodičům.

5.5.2 Hra

Hra je nejvýznamnějším komunikačním faktorem zvláště u dětí v období předškolního a mladšího školního věku. Tímto způsobem se dítě dorozumívá jak se svým okolím, tak i se svým vnitřním světem. Pomocí hry je dítě schopno vyjádřit mnoho rolí, tendencí a postojů, které by byly jinak obtížněji dosažitelné. Hra je tedy pro dítě velkou identifikací s okolím. Jejím hlavním významem v psychoterapii je v poskytnutí příležitostí sebevyjádření, hravému zpracování emočního napětí, umožňuje znovuprožití traumatizujících zkušeností za podmínek, kdy má dítě vládu nad danou situací. Během hry může být terapeutem nabídnuto nově řešení situace, které by vedlo k lepšímu porozumění okolnostem.

Myšlení dítěte je jiné než myšlení dospělého. Dítěti je mnohem bližší hra se svým symbolickým vyjádřením než pojmové či verbální projevy, které častěji užívají dospělí. Ve světě hry se lze zabývat věcmi, které jsou v běžném životě děsivé a nepříjemné. Kvalitní terapeut by měl být schopen vstoupit nenásilnou formou do hry a to na pomezí vnější a vnitřní reality. Jeho nezbytným úkolem je udržovat situaci, jež se týká například vypjatých konfliktů, v únosné a nestresující míře.

5.5.3 Cílená činnost

Cílená činnost je nejvhodnější pro děti ve věku od do 13 let. Tato činnost spočívá v tom, že je dítěti zadán konkrétní úkol a výsledkem je dosažení konkrétního cíle. Výsledek se dělí do dvou rovin. První je hmotný produkt, druhá se týká důsledku dosaženého cíle. Tudiž zde dochází k posílení pocitu potřebnosti, podpora pozitivního sebeobranu, zlepšení úsudku a podobně.

Cílenou činností může být i letní tábor. Je však důležité, aby terapeuti (vedoucí) byli schopni dětem pomoci s danou činností a v neposlední řadě působili jako identifikační postavy. Sdílené konání pak působí jako prostředek ztotožnění, který umožňuje v průběhu vzájemného působení přebírat různé kvality vzoru.

5.6 Osobnost psychoterapeuta

Důležitost této kapitoly spočívá v tom, že dobré působení terapeuta na pacienta a jejich kvalitní profesionální vztah patří mezi účinné činitele léčby. Dalším důvodem je subjektivní zátěž psychoterapeuta. Terapeut se většinou v léčebné procesu setkává s lidmi trpícími převážně duševními poruchami, psychosomatickými a funkčními obtížemi, s lidmi kteří prošli zátěžovou či stresovou situací a podobně. V rámci své práce je tedy terapeut vystaven jejich narušenému způsobu jednání, neadekvátní komunikaci a celkové jinakosti vůbec. Tato „vztahová patologie“ je blízká nejen osobám přímo nemocným, ale také jejich rodinám a důvěrným přátelům.

5.6.1 Charakteristiky osobnosti terapeuta

Samozřejmě neexistuje přesný model terapeuta, ale lze vymezit oblasti, ve kterých by měl člověk této profese vynikat. Tyto vlastnosti pozitivně ovlivňují výsledky jeho práce. Nejdůležitější je sebezkušenostní složka psychoterapeutického vzdělávání. Je to kus, kde adept je v roli pacienta, čímž prožívá psychoterapeutický proces sám na

sobě. Budoucí terapeut dochází k objemnému sebepoznání včetně porozumění vlastní motivaci a vlivům, jež tvarují jeho osobnost. Experienciální část vzdělávání pak umožňuje a rozvíjí žádoucí stránky osobnosti terapeuta, včetně jeho profesionální morálky. Mezi ně je řazena většinou vnitřní stabilita a úroveň sebepoznání, dále pak charakteristiky osobnosti vedoucí k dobrému vztahu s pacientem.

Vnitřní stabilita a úroveň sebepoznání se projevuje hlavně ve vyšší frustrační toleranci k psychické zátěži a je zejména založena na pozitivním přijetí své vlastní osoby. Vnímání sebe sama, vlastního myšlení, hodnocení a prožívání vytváří jádro struktury osobnosti člověka. Jedinec, který své **sebepojetí** přijímá racionálně s přiměřenou dávkou sebekritiky, bývá vnitřně stabilní. V opačném případě, kdy se jedinec neokáže vyrovnat s význačnými životními problémy, dochází k psychosomatické tenzi, k rozladění, až ke ztrátě duševní rovnováhy. Vnitřní stabilita psychoterapeuta je momentálně dána také aktuální životní situací. Zvláště jde o hodnotu nejbližších a úzkých mezilidských vztahů, ve kterých dotyčný žije. Hlavně se jedná o dobré rodinné a partnerské zázemí. Jakákoli partnerská krize je zároveň traumatickou situací a ohrožuje vnitřní stabilitu člověka. Vzhledem k náročnosti výkonu psychoterapeutického povolání je důležité umění odpočívat a odreagovat se. Nutnost je také v **supervizi**. Supervize je kolegiální pomoc, v podstatě jde o psychoterapii mezi psychoterapeuty. Týká se to hlavně konzultace při vedení obtížnějších případů, případně pomoci nalezení nejvhodnější varianty k léčbě.

5.6.2 Vztah terapeuta a pacienta

Terapeut by v tomto vztahu měl vystupovat jako přirozená autorita a vykazovat snahu o porozumění a nalezení vhodných variantách pomoci pro klienta. Autorita je bezprostřední převahou a znamená pro nemocného oporu, naději a jistotu v lepší budoucnost. Je to jedna z podmínek, která je nutná k získání důvěry a kvalitní spolupráce mezi terapeutem a pacientem. Mezi další nezbytně potřebné osobnostní charakteristiky patří:

Akceptace – přijetí pacienta bez výhrad. Terapeut je k pacientovi zcela upřímná, vstřícný a jeho osobu bere na vědomí takovou jaká je. Hlavní je dát pacientovi najevo, že je významnou bytostí, jenž zasluhuje úctu a respekt.

Empatie – jde o schopnost vcítit se do klientových problémů. Je zde nutná míra přesnosti s níž je terapeutem zachyceno aktuální prožívání nemocného a jeho duševní

život. Základem je dokázat si představit, jak se druhý v jisté situaci cítí, co prožívá, co si myslí, jak danou situaci hodnotí a co by chtěl. Na tomto procesu mají velký podíl předchozí životní zkušenosti terapeut. Může mimo jiné dojít ke zkreslenému vnímání nebo z pohledu pouze z jednoho úhlu.

Autenticita - pod tento pojem lze schovat výraz ryzost, nebo opravdovost. Jedná se o považování terapeuta pacientem za konkrétního, nezáhadného člověka s jasným projevem komunikace. Terapeut by měl být vnímán jako věrohodný, spolehlivý a důvěryhodný člověk.

V osobnosti terapeuta je skryt velký psychoterapeutický potenciál. Nejde jen o nutnou kvalifikaci, ale také o jistou dávku lidskosti a značných osobnostních kvalit. Nejpodstatnější je však již zmíněné porozumění své vlastní osobě a vyrovnání se s náročnými životními situacemi, kterými psychoterapeut také prochází.

6 Úvod k praktické části

Pro zpracování praktické části své bakalářské práce jsem si vybrala teatroterapii pro děti v psychiatrické léčebně Bohnice vedenou paní Mgr. Marií Veselou. Na tento druh terapie jsem docházela po dobu tří měsíců. První část praktického úseku věnuji popisu schůzek a popsáním mých dojmů z nich.

Ve druhé části jsem se věnovala otázce, kde všude je teatroterapie či dramaterapie prováděna v jakých zařízeních a jaká je případná klientela a návštěvnost těchto terapeutických „sezení“.

Ve třetí části se budu věnovat divadlu Neslyším v Brně, divadelnímu kroužku při Jedličkově ústavu v Praze a divadelnímu souboru v psychiatrické léčebně v Jihlavě.

Ve své bakalářské práci potvrdím či vyvrátím tyto tři hypotézy:

1. Domnívám se, že dramaterapie či teatroterapie je využívána v mnoha zařízeních poskytujících sociální péči. Zvláště pak v psychiatrických léčebnách.
2. Předpokládám, že alternativní divadlo dětí z psychiatrických léčeben bude velmi zajímavé, zpestřovat jim jejich pobyt v léčebně a bude mít příznivý vliv na jejich léčbu.
3. Mám za to, že návratnost mých e-mailů bude vysoká a že se pracovníci v dotazovaných institucích budou snažit o rozšíření podvědomí o alternativním divadle v sociální oblasti prostřednictvím mé práce.

Vyhodnocení hypotéz uvedu na konci své práce.

7 Průběh teatroterapie pro děti v Bohnicích

Teatroterapie se koná každé úterý a čtvrtek. Pro oživení hodin se prostory střídají. V úterý je terapie prováděna v budově centrálních terapií a to buď v místnosti se zátěžovým kobercem, kde se nepřezouvá, nebo v místnosti se stoly, kde děti buď kreslí nebo píší. Dalšími využívaným prostorem je divadlo Za plotem a přímo divadelní sál, kde se děti schází každý čtvrtek vždy první úterý v měsíci. Tuto terapii vede paní Mgr. Veselá, která vystudovala jak divadelní vědy tak psychoterapii.

Teatroterapii navštěvují děvčata a chlapci z pavilonu číslo 28. V pavilonu jsou hospitalizovány na separovaných odděleních děvčata a chlapci zhruba ve věku od 10 do 18 let. Jsou dvě možnosti. Buď oddělení navštěvovat ve formě denního stacionáře, což je pro pacienty, kteří zde měli stálý pobyt po nějakou dobu a formou stacionáře dochází k doléčování. Nebo formou stálé hospitalizace. Vzhledem k tomu, že jsem během praxe nemohla nahlížet do spisů, byl jsem závislá na informacích od sester nebo od samotných pacientek. Na dívčí oddělení dětské psychiatrie jsou nejčastěji přijímány dívky s poruchami chování, s narušenou emoční složkou, se schizofrenií, s psychózami, se suicidiálním chováním, sebepoškozováním, s depresemi, útoky z domova a tak dále.

První setkání

V prostorách budovy Centrálních terapií.

Paní magistra nejprve vyzve děti, aby vyprávěly nějaké příhody nebo situace, které se jim v životě přihodily. Třeba jestli někdy byly v pekárně nebo v cukrářské výrobě. Zda se někdo už učí nějakým řemeslem nebo jestli s nějakou prací pomáhají rodičům či někomu jinému. Nikomu se do vyprávění nechce. Pak se přihlásí Marta a začne vyprávět jak s mamkou jednou vařili knedlíky a mamce tam pořád padal popel z cigarety. Kvůli tomu se pohádali a začali po sobě házet odpadky. Příhoda jí přijde vtipná. Paní magistře se však z pochopitelných důvodů nezamlouvá. Další dívka vypráví, jak si její kamarádka rozbila hlavu a ona ji nesla do nemocnice. Příhoda je nutno korigovat a připomenout dětem, že tématem jsou řemesla nikoli rádoby vtipné a drsné situace z jejich života. Veronika tedy říká, že se učí na cukrářku. Vyprávět se jí o tom ale nechce. Prý má neblahé zkušenosti z praxe. Ale už tu máme alespoň jeden zajímavý námět na scénku. Michal celé vyprávění vyrušuje a je posazen k paní magistře na tak zvanou „oslovskou židli“.

„Tak co bychom si mohli zahrát? Co třeba nějakou scénku v dopravním prostředku?“ nabádá paní magistra k přemýšlení. Děti vymyslí, že by revizor mohl

někoho nachytat bez platné jízdenky. A černý pasažér ještě navíc sedí v tramvaji plné lidí. Scénku si nebudeme přehrávat, necháme si ji na čtvrtek do divadla.

Další námět navrhne Christian. Jednou si opravoval počítač a dostal ránu od elektrického proudu. Christianovi stály vlasy na hlavě a máma se zeptala, co se stalo. Je vyzván aby situaci přehrál. Moc mu to nejde, jelikož se stydí. Jeden z chlapců přebere roli a historku napodobí lépe. Ale pro naše účely je důležité, aby se do hraní zapojilo více dětí.

Andrea navrhne kadeřnictví, skvělou výhodou je, že mohou hrát všichni. Někdo zákazník a jiní kadeřníci a kadeřnice.

Už se nám ale naše hodina vymezená pro teatroterapii chýlí ke konci. Kája si přesto ještě chce zahrát jak se stará o koně. Jeden chlapec si klekl na všechny čtyři, představoval koně, Kája prováděla úkony potřebné k zaopatření koně a popisovala jaké předměty si k práci bere. Snaží se věrně hrát, přestože je utlumena medikamenty. Je na ní vidět, že ji práce s koňmi baví.

A už je opravdu konec mé první návštěvy na teatroterapii. Na první pohled se zdá, že šlo jen o nezávazné převyprávění situací z běžného života dětí, ale později scénky dostanou smysl a patřičnou hodnotu.

Druhé setkání

V divadle Za plotem.

Shrneme si jaké scénky jsme v úterý vymysleli. Šlo o výrobu v cukrárně, revizor v dopravním prostředku a návštěva kadeřnictví. Nejprve se hraje situace z cukrárny. Na praxi do výroby v cukrárně přijde nová učnice a setká se s dvěma pracovníci. Jedna je hodná a druhá zlá. Dále je přidána role mistrové, která novou dívku přivede. Mistrová si potrpí na čistotu a na hygienu apeluje i před podřízenými. Hned napoprvé učnice něco zkáží a zlá cukrářka jí vynadá. Dívka uteče s brekem a se slovy, že tady pracovat nebude. Děvčatům se scénka docela povedla. Zapojili se i kluci. Pomáhali vymýšlet situace, které by mohly ještě nastat.

Další scénka by mohla být o tom, jak dvě kamarádky jdou po nákupu a jedna s sebou musí tahat mladšího brášku. Holky a jeden kluk zkouší nanečisto hrát. Nikdo moc neví co říct. Tohle není nejlepší volba.

Přehrajeme si revizora v dopravním prostředku. Zapojí se skoro celý kolektiv, někdo sedí na bobku, jakože v tramvaji na sedačce a jiní prostě stojí a drží se imaginární tyče. Dnes se hraje bez stolů a židlí. Nastoupí stařeček a někdo se zvedne a pustí

sednout. Kluci vůbec neví, co se v takové situaci říká, prosté pojd'te si sednout je napadne až po chvíli. Je však vidět účel těchto hraných situací, které se zdají naprosto běžné.

Následuje kus z kadeřnictví. Opět hrají skoro všichni. Zákazníci si přidřepnou a kadeřníci a kadeřnice je češou. Každý zákazník řekne, co by chtěl s vlasy provést a kadeřník sdělí, kolik bude střih, barvení či účes stát.

Následuje scénka z prodejny v cukrárně. Jsou zde jakoby tři stoly a u každého tři děti. Postupně zákazníci říkají, co se jim v cukrárně líbí a co si objednájí dobrého. Přijde číšník a ptá se hostů, co si dají. Boris stále vykřikuje sexuální nářázky, že chce být transvestitou a v cukrárně si přeje dvě pražské koule a banán. Když je napomenut, začne lamentovat, že to je strašné. Homosexuál si ani nemůže objednat, na co má chuť. Jeho vykřikování a sprosté nářázky však nekončí. Borisovi je přítom pouhých čtrnáct let!

Na konci hodiny se paní magistra táže dětí: „Proč vlastně přehráváme tyhle scénky?“ Petr jí odpovídá: „Protože musíme.“ Andrea zachrání situaci: „Abychom věděli, jak se v takových situacích chovat.“

Prekvapilo mě, jak si děti v některých věcech nevědí rady. Například při zmíněné situaci co říct, když někoho v tramvaji chceme pustit sednout. Je patrné, že nácvik běžných rolí je velmi důležitý. Malí pacienti mají opravdu jiný život než ostatní děti. Okolnosti běžného života jsou jim cizí a teatroterapie jim dává nenásilnou formou návod, jak jednat.

Třetí setkání

V divadle Za plotem.

Začínáme zase scénkou z cukrářské výroby. Eliška hraje zlou pracovníci a Marta hodnou. Veronika, která se opravdu učí na cukrářku se zhostí role učnice a Andrea paní mistrové. Bohužel žákyni spadla mouka na zem, ale kolegyně vše smetly a vesele z lopatky zase hodily do směsi na dort. Eliška s Martou zahrály výborně. Prošly si v životě své, takže jim role starších protřelých pracovníc seděly. Veronika v podstatě nic nehrála, v jejím podání byla učnice mdlá, samotné hraní ji spíše obtěžovalo. Andrey výkon byl vskutku dobrý. Bylo to skutečně hezké provedení.

Přišel na řadu revizor v dopravním prostředku. Situace se stařečkem nastoupivším do tramvaje už byla lepší. Revizora, který chytí černého pasažera si zahrála Mirka. Projevila, že umí přemýšlet a improvizovat. Děti se hlavně musely sžít s jevištěm. Ze začátku se stavěly zády do hlediště a mluvily potichu. Problém s hlasitou

mluvou je naprosto běžný. Při výuce herců se pro nápravu používá imaginace. Například představa, že sdělení potřebujete oznámit někomu, kdo stojí na druhé straně čtyřproudé dálnice za plného provozu, nebo zařvat přes rozbouřenou řeku. U dětí hospitalizovaných na psychiatrii imaginární řeky či dálnice využít nelze. Převážně z důvodu možného vyvolání traumatu, nepříjemné vzpomínky či navození schizofrenního stavu. Vůbec se nedoporučuje používat klasické herecké etudy s domnělými jevy. Lze využít pouze reálné prostředky, proto jsou děti posílány na opačnou stranu sálu a svoji řeč musí zopakovat tak, aby byly slyšet až na jevišti.

Ve scéně, kdy malí herci představují návštěvníky cukrárny, byla přidána role pro majitele cukrárny. Jeden starší kluk se ujal realizace velmi nápaditě a nenuceně. Jeho projev byl hoden profese vlastníka a bylo znát, že k bezprostřednímu a asertivnímu chování má přirozeně blízko.

Opět přišel na řadu v kadeřnictví. Novinkou byl recepční, který vybírá peníze od zákazníků a usazuje čekající klienty.

Čtvrté setkání

V budově centrálních terapií.

Přesunuli jsme se do místnosti vybavené starými stoly a rozviklanými židlemi. Děti mají za úkol napsat nějakou historku, která se jim přihodila v kadeřnictví, nebo v cukrárně či v dopravním prostředku. Také mohly namalovat předmět eventuálně osobu, která s těmito profesemi úzce souvisí. Marta napsala, jak byla u kadeřnice kvůli melíru, ale barva jí vůbec nechytila a když přišla domů, měla vlasy stejné jako před návštěvou salonu. Nejzajímavější dílo vytvořil Marek. Sice nepsal nic k danému tématu, ale pravděpodobně ze sebe potřeboval dostat, co ho trápí. Svěřil se papíru, jak byl na základní škole mlácen a šikanován. Přemístili Marka do jiné školy, kde měl také značné problémy se spolužáky. Byl zmlácen tak, že musela přijet sanitka. Výsledkem byla nejenom zkrvavená tvář a otřes mozku, ale i doživotní šrámy na duši. Přeražení do zvláštní školy nepomohlo. Děti Markovi braly svačiny a posmívaly se, že je malý a nosí brýle. Když přešel zpátky na svou původní základní školu, zase ho zmlátili a Marek skončil na dětské psychiatrii. Tady bohužel žádné kamarády nemá. Svou práci z vlastní vůle sám přečetl nahlas. V podstatě šlo o žádost, aby s ním někdo kamarádil. Byl by za to moc vděčný.

Smutný příběh, u kterého je škoda, že se nestal jenom v románu, ale v reálném životě. Přesto je ale důležité znát i rub mince. Marek je problematický pacient, jelikož

neumí navazovat sociální vazby díky svému poruchovému jednání vůstující v nemístně chování. Paradoxem je, že pokud jde o šikanování a ponižování jiných dětí je Marek vůdcem těch zlých. Nejspíš se bojí, aby se obětí drsného chování nestal znovu on sám.

Páté setkání

V budově centrálních terapií.

Znovu se teatroterapie koná v místnosti, kde děti mohou psát a malovat. Tím se liší teatroterapie od dramaterapie. Přídavné činnosti, které nutí děti o hraných věcech přemýšlet se v dramaterapii nevyužívají. Z výtvorů je možné zjistit co děti baví a co je naopak nezajímá. Pomocí něčeho zábavného je můžeme jednoduše přimět k aktivitám méně oblíbeným. Nebo se zabývat atraktivnějšími tématy za odměnu. Téma

Námětem jsou řemesla, návrhy pracovního oblečení pro cukrářku, servírku, kuchaře, kadeřnice a podobně. Děti mohou popsat nebo namalovat nabídku cukrárny, pracovní prostředky pro řemeslníky a návrhy vybavení daných prostor.

Pracují s velkým zájmem a po dlouhé době je v místnosti klid. Nejoblíbenějším námětem je cukrárna a kadeřnictví. Boris hezky nakreslil zástěru pro kadeřníka se spoustou kapes na pracovní pomůcky. Michal nakreslil krásnou cukrárnu a napsal i nabídku dne s cenami, za výtvor byl odměněn. Někteří ale nebyli až tak aktivní. Jirka kupříkladu vyjmenoval několik náradí pro instalatéra a řekl, že svůj úkol splnil, takže už nic nemusí dělat. V tom tkví zásadní problém. Je těžké pokaždé zabavit celý kolektiv. Vedení těchto psacích a kreslicích hodin by mělo být více stimulující a zajímavější.

Děti bavilo podněty realizovat více než při minulém kreslení a psaní.

Šesté setkání

V budově centrálních terapií.

Znovu děti malují a píší. Dnes na téma: Čím bych chtěl/a být, až budu velký/á. Co by nikdy nechtěli zažít, co mohou udělat pro to, aby se měli za pět let dobře a dělali co je baví. A co je vlastně baví.

Nejprve nikdo neví co psát. Je to pro ně dost těžká představa. Petr píše hned. Chtěl by být číšníkem. Hraje ho i ve scéně v cukrárně. Přinesl si už i zástěru a tácek na představení. Tímto povoláním by se chtěl v budoucnu živit. Skvělé je, že ho právě teatroterapie přivedla na praktický zájem. Pomocí role se utvrdil ve správnosti své volby.

Jirka nakreslil záchod a u toho Boba Marlyho s obrovskou marihuanou. Je hospitalizován kvůli kouření konopí a požívání jiných drog. Marihuanové listy kreslí

skoro do všech svých obrázku. Diví se, že někdo kromě něho ví co to je. Je pravdou, že teatroterapie na Jirku nemá žádný vliv. Během zkoušek stále vykřikuje, jak ho divadlo nebaví a že by raději byl venku. Když přišel na teatroterapii po pár týdnech, tvrdil, že tu nikdy nebyl a že sem nechodí. Z důvodu většího klidu a hlavně kvůli pramalému vlivu teatroterapie na léčbu byla Jirkovi z týdenního plánu odebrána.

Sedmé setkání

V divadle Za plotem, ale v zimní zahradě. Jde o podlouhlou místnost s vysokými okny.

Osazenstvo má dnes za úkol připravit si způsob jak uvést a připravovanou hru. Paní magistra již vymyslela i název Cesta do praxe. Nikomu se do povídání nechce. Pak se přihlásí Marta. Přivítá obecnost v Divadle Za plotem a sdělí, že uvidí hru Cesta do praxe a co všechno se může přihodit. Hovoří celkem klidně a sebevědomě. Marta potřebuje získat jistotu v komunikaci. Sice umí být hrubá a drzá, leč říci něco milého a příjemného je pro ni složité. Její pozice ve skupině je kvůli jejímu chování značně proměnlivá.

Nejlépe mluví Boris, i když předtím vyrušoval vulgarismy a výkřiky nabídek mobilního operátora. Boris je velmi zvláštní chlapec. Ačkoli je často hrubý, jde jen o pózu a masku. Nedokáže si uvědomit sám sebe. Mnohdy se přeříkává a mluví o sobě v ženském rodě. Jeho extrémní upozorňování na svou osobu je znakem nezměrného psychického problému.

Druhým úkolem je uvést jednotlivé scénky. Marta uvádí Cestu do práce o bezohledných spolecestujících a s jakými lidmi se mohou denně setkávat. Kluci nedávají pozor. Jsou rozjívení a ruší. Boris už sedí za trest vedle nás.

Paní magistra pokládá dětem otázku, zda někdy někomu s něčím pomáhali. Michal se hned hlásí, že doma strašně rád vaří. Marta pokládala kachličky a Marek maloval zeď. Jmenují jednotlivá řemesla. Michal se hned zapojuje a vyjmenovává řezbář, hasič, kovář, fotograf... Michal se dnes jako jediný z kluků pořádně zapojil do dění. Jinak všichni kluci byli značně nepozorní.

Dnešní řeči se prováděly kvůli tomu, aby paní magistra mohla vybrat šťastlivce, který uvede celou hru a pak další, kteří by uvedli jednotlivé části. Dříve vítala diváky paní magistra, ale při této hře chce, aby si děti uvedly hru samy.

Osmé setkání

V budově centrálních terapií.

Tentokrát je úlohou dětí napsat, co jim tato terapie přináší. Zda je baví hrát, jestli je baví vymýšlet různé scénky, či detaily. Kolikrát už někdo něco hrál, jestli ho baví role kterou má v představení Cesta do praxe. Dále kupříkladu zda dostávají prostor pro uplatnění svých nápadů. Jak si v jejich žebříčku stojí teatroterapie ve srovnání s jinými terapiemi. Co na vás platí. Jestli pochvala, pokárání, kritika. Co by paní magistra mohla dělat jinak, co dětem na ní vadí. Jaké si kdo myslí, že má místo ve skupině. Kterou roli by jste si chtěli zahrát a nedostali jste tu šanci. Zda se vám líbí, že na teatroterapii chodí kluci a holky dohromady, jestli vás sem chodí moc nebo málo. Jaké prostory se vám líbí víc, jestli divadlo nebo v centrálních terapiích. Výhrady nebo souhlas s hranými scénkami. Zdali rozumíte tomu, proč se to hraje. Kdo je vám příkladem.

Děti v tichosti píší. Nikdo nevykřikuje a každý se plně věnuje své práci. Aneta odevzdává jako první. Divadlo se jí líbí. Nejvíce však její role majitelky cukrárny. Právě pro ni by navrhla kostým, který by měl být v podobě trika s dlouhým rukávem a splývavá sukně s modrou palmou. Hereckým vzorem její spolupacient Petr. Proti práci paní magistry výhrady nemá a těší se, až se bude hra hrát v divadle před diváky. Andrea je milá dívka. Působí křehce a zranitelně. Avšak zdání klame. Vše, co napsala, bylo vypočítavé a nápad s kostýmem byl pouze momentální. V tu dobu již plánovala útek, přesněji řečeno nevrácení se z vycházky.

Martě by se líbilo hrát více pohádek. Domnívá se, že je teatroterapie vhodná pro odpoutání se od běžného života. Je přesvědčená, že hraje špatně, ale rozhodně prý lépe než Aneta a Blanka. Zajímá se spíš o kostýmy. Bavily by ji dobové hry, kde by se zajímavé oblečení dalo využít. Ráda by si při hraní užila více legrace.

Jirkovi se divadlo nelíbí ani v centrálních terapiích ani na prknech, které znamenají svět. Raději by byl venku s Mirkou. To je v podstatě vše, co napsal. Vliv drog na inteligenci je zde velmi patrný. Jeho kratoučká práce obsahuje přešle hrubek a žádnou interpunkci. Paní magistra by si, podle Jirky, hraní neměla brát tolik k srdci.

Marek chce své dílko číst nahlas. Píše odstavce různě po papírech. Skoro to po sobě nepřečte, což je na jednu stranu dobře, neboť celkem ostře kritizuje sestry, že nemají být na teatroterapii přítomné, protože jeho jejich přítomnost ruší. Je roztěkaný a nepozorný. Ani sám neví co napsal. Stále opakuje to samé. Vypadá to, že se na oddělení muselo přihodit něco nepříjemného, co zhoršilo Markův psychický stav.

Hanka by ráda vyráběla loutky a kostýmy. Chtěla by hrát roli majitelky cukrárna a nebo v nějaké pohádce. Nejlépe se jí hraje s Mirkou a s Martou. Jsou skvělé a dobře improvizují. Naučila se při hraní mluvit nahlas a lépe komunikovat. Chtěla by se věnovat herectví i nadále. Je jí líto, že byl Boris propuštěn, protože s ním byla legrace.

Petra zaujala jeho role číšníka. Na druhou stranu se mu špatně hraje diskotéka. Neumí tancovat a ani nechce. Vadí mu, když mu paní magistra skáče do řeči. Těší se na hraní. V centrálních terapiích ho to nebaví. Spíše v divadle. Lépe se mu hraje na jevišti. Taky ho mrzí, že byl Boris propuštěn. Sice rušil, ale aspoň byl legrace.

Všechny děti divadlo baví a rády teatroterapii navštěvují. Pro paní magistru bylo velkým potěšením číst všechny práce. Je vážně skvělé, že tato terapie má mezi dětmi úspěch a rády ji navštěvují.

8 Profily dětí

Zatím se jednalo o popis jednotlivých setkání dětí bez seznámení se s hlavními aktéry terapie. Pro dokreslení představy o charakteristice dětských pacientů hospitalizovaných v psychiatrické léčebně v Praze v Bohnicích jsou zde tři profily:

Mirka – 15 letá dívka, která žije jen s otcem. Otec je alkoholik a Mirka často utíkala z domova s partou a také se uchylovala k alkoholu. V psychiatrické léčebně je již rok. Své špatné chování si však začíná uvědomovat a v jedné své práci napsala, že za své činy musí pykat a plně si to uvědomuje. Jinak je to velmi chytrá dívka. Bylo by škoda, kdyby se dostala znovu na scestí. Léčebna ji opravdu hodně pomohla k lepší cestě životem. Snad se jí bude držet.

Marta – 14 let. Jednou mi řekla, že má raději ptáčky než lidi. Ptala jsem se proč a ona mi začala vyprávět, že brečela víc, když jí umřel papoušek, než když jí umřela sestra. Zeptala jsem se, jak jí sestra zemřela. Před čtyřmi roky spáchala sebevraždu údajně kvůli otci. Otec zemřel před dvěma lety na rakovinu. Sestra Marty zvolila dobrovolný odchod ze světa pravděpodobně kvůli sexuálnímu zneužívání jejím vlastním otcem. Marta, tehdy desetileté děvčátko, tuto situaci moc nechápala. Dnes se pořád hádá s mámou. O vztahu s matkou nemluví, raději se vrátí k vyprávění o svém papouškovi.

Boris – 14 let. Boris je velmi zvláštní. Ve skupinách vyrušuje, upoutává na sebe pozornost formou vykřikování sprostých a vulgárních výrazů. Působí afektovaně. Když jsem si s ním začala povídat sama, zdál se v pořádku. Bavit se se mnou o tom, že až ho pustí domů, bude se víc učit, aby už doma mohl zůstat a nemusel do dětského domova. Pak začal mluvit o tom, že navštěvuje klub pro chlapecké prostitutky a jejich klienty. Ptala jsem se ho, proč to dělá. Prý ho to baví. Za to, že se mu líbí kluci se prostě nestydí. Nemusel by se o tom však zmiňovat tak nechutně, že to tu raději nebudu parafrázovat. Borisovu budoucnost nevidím v růžových barvách. Vzhledem k začínající psychóze a k jeho exhibicionismu to v životě nebude mít lehké.

9 Zhodnocení vlivu teatroterapie na děti

Když jsem poprvé vstoupila na pozemky bohnické psychiatrické léčebny, byla zima. Všude byl sníh, obloha byla šedivá a šum větru protínalo jen depresivní krákání obrovského množství krkavců. Taková, jaká byla tato zimní krajina, byla i duše dětí, s kterými jsem se v zápětí setkala. Deprese, emoční nevyrovnanost, sebevražedné tendence, hysterie, neurózy, psychické následky týrání, to vše je na dětském oddělení psychiatrické léčebny na denním pořádku. Když nastalo úterní odpoledne děvčata se začala se zájmem bavit, co se dnes na „loutkách“ (takto se teatroterapii na oddělení říká) bude dít, jestli se bude zkoušet nová hra, nebo jestli budou kreslit či psát. Dívky se také těšily i na kluky, se kterými na psychoterapii dochází. Bylo znát, že s na teatroterapii opravdu těší.

Během mého tříměsíčního docházení na teatroterapii jsem si všimla drobných i větších změn v chování některých dětí. Některé změny jsou trvalejší, avšak jiné jsou patrné jen při terapii. Většina dětí zde získá lepší sebevědomí. Každý má svou roli, která je jeho.

Nevěřila bych, jak divadlo může ovlivnit i volbu profesní dráhy. Kupříkladu jindy tichá Hanka se při teatroterapii hlásí o nejrůznější role a přítomnost na jevišti ji opravdu dává notný kus sebejistoty. Tato dívka při svém písemném projevu sdělila, že její nezměrnou touhou je stát se herečkou.

Petr má v jedné scéně roli číšníka. Role ho ovlivnila natolik, že si přinesl z domova i zástěru a vlastnoručně vyrobený podnos. Své budoucí studium chce ubírat směrem na hotelovou školu nebo na učiliště obor kuchař-číšník.

Co se zde naučí všechny děti, je hlasitá mluva. Všechny děti navštěvující tuto terapii, umí hlasitě promluvit, jsou-li tázány i jiné prostředí, než je divadelní.

Menším vlivem, patrným jen při teatroterapii myslím občasně bujaré nadšení z hraní, které však nepřetrvává do dalších hodin. Ti co se jeden den do hraní hrnou, další den jsou nepříjemní a najednou se jim hrát nechce. Hodiny teatroterapie jsou kvůli těmto změnám výrazně jiné a je mnohem lepší navštívit více setkání.

10 Alternativní divadlo v ostatních zařízeních

Tato část je věnována divadlu Neslyším, divadelnímu souboru při Jedličkově ústavu v Praze, souboru v psychiatrické léčebně v Jihlavě a v Opařanech.

10.1 Divadlo Neslyším

Divadlo Neslyším není souborem provozující divadelní činnosti při nějakém zařízení. Jde o absolventy Janáčkovy akademie múzických umění v Brně oboru Výchovná dramatika pro Neslyšící. Toto pravé alternativní divadlo v sociální oblasti vzniklo v roce 1997 pod názvem Vlastní divadlo Neslyšících.

Již od počátku své existence se tito divadelníci orientují jak na neslyšící publikum, tak na divadlo, které je srozumitelné i široké veřejnosti. Snaží se přinést divadlo také neslyšícím dětem do škol a vystupují na různých festivalech u nás i v zahraničí.

V roce 2001 se Vlastní divadlo Neslyšících rozhodlo pro spolupráci s Divadlem v 7 a půl. To jim dodalo vytoužené zázemí, domácí scénu a herci se stali regulárními zaměstnanci divadla. O rok později však divadlo změnilo svůj název na momentální Divadlo Neslyším.

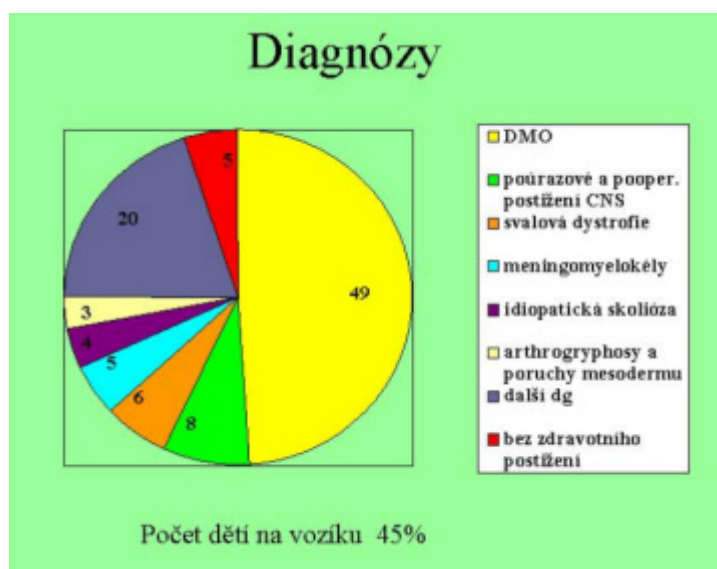
Před nedávnem jsem měla tu čest shlédnout na jednom festivalu krátké představení tohoto zajímavého souboru. Jednalo se o scénku Koloběh života. Bylo to velmi emotivní ztvárnění přechodu životních povinností z matky na dceru. Představení bylo jen pantomimou s rytmickými údery do bubnů. Až mě překvapilo jak silně na mě tato scénka zapůsobila. Bohužel žádný větší kus jsem od tohoto souboru neviděla. Ale z dostupných zdrojů bych ráda přiblížila dílo s názvem Dům hluchého – Quinta del Soro

Toto představení vychází z díla španělského malíře Francisca Goyi a z jeho tzv. černých maleb, které vytvořil poté co ohluchl. Fantazie, jenž se objevují na těchto nástěnných malbách jsou famózní. Úžasnější než to, co dosud vytvořil. Zhotovil je ve svém „druhém životě“ opředeným náhlým tichem. Náhle viděl, dříve jemu skryté, mnohé podoby lidské duše a pravé tváře místo pouhých stínů. Neslyšící se tímto snaží sdělit ostatním své emoce a pocity. V představení Dům hluchého, můžeme vidět pohybové ztvárnění, hru s velkými loutkami, expresivní světelnou výpravu a živou hudbu. Věřím, že tento divadelní kus je opravdu jímavou podívanou jak pro slyšícího i neslyšícího diváka.

10.2 Jedličkův ústav a školy v Praze

Jedličkův ústav v Praze vznikl roku 1913 a s úspěchem funguje dodnes. Momentálně se stará zhruba o 180 těžce zdravotně postižených dětí. Jedličkův ústav v Praze poskytuje péči pro školáky a studenty, kteří v důsledku svého primárně tělesného postižení potřebují léčbu včetně vzdělávání ve speciálním zařízení. Dále se stará o mládež se specifickými potřebami, které souvisí hlavně s jejich tělesným postižením a potřebují ambulantní či krátkodobou pomoc. Také pro absolventy škol při Jedličkově ústavu jsou zde služby v rámci jejich přípravy a hledání profesního uplatnění. Pomoc a radu zde najdou i rodiče dětí s tělesným postižením a učitele v běžných školách, které integrují tyto žáky.

Obr. 2. Diagnózy dětí v Jedličkově ústavu v Praze.

Je zde hojně podporovaná činnost divadelní, hudební a řemeslná. Divadelní kroužek mohou navštěvovat děti jednou týdně. Divadlo těmto dětem pomáhá harmonizovat osobnost a vžít se do jiné role, než v jaké je dítě každý den přijímáno. Hrají se zde scénky jak z reálného života, tak i pohádky. Vzorem pro děti s tělesným postižením, které se rády věnují divadlu, může být i Dočasná šejkspirovská společnost Jedličkova ústavu.

10.2.1 Dočasná šejkspírovská společnost Jedličkova ústavu

Roku 1996 vznikl tento spolek jako integrovaný amatérský soubor, jež sdružuje herce s pohybovou poruchou a jiné neherce. Hraje hlavně divadelní kusy psané pro soubor jako je Romeo a Julie, Hamlet, Zkrocení krále Leara apod. V poslední době se soubor začal věnovat představení Siréna z Beržeraku. Hlavní ženskou postavou je zde Siréna, která má za kamarádku Kristiánu a miluje mladého muže jménem Roxan. Ve hře můžeme vidět milence s výrazně dlouhými nosy a dej se odehrává v českém Beržeraku. Hra je snahou sdělit pocity, bázně, city, zážitky a osudy nejen z již napsaných a parodovaných děl, ale také ze života herců.

10.3 Psychiatrická léčebna v Jihlavě

V psychiatrické léčebně v Jihlavě je velmi povedený divadelní soubor „Studánka“. Zkouší a hraje v divadle „Na kopečku“, které je součástí areálu psychiatrické léčebny. Na dramaterapii sem dochází 10-12 dospělých klientů léčebny, převážně s diagnózou psychóza. Divadelní terapie je zde velmi oblíbená a pacienty baví. Zkouší jednou týdně a dvakrát ročně vystupují se svým představením na akcích pořádaných léčebnou. Jde o festival „Sejdeme se Na Kopečku“, který se pořádá vždy na podzim. Minulý rok zde také vystoupilo divadlo Neslyším, o kterém jsem se již zmiňovala.

Doufala jsem, že se pojedou podívat na zkoušku, či představení souboru „Studánka“. Kontaktovala jsem vedoucí psycholožku této léčebny a ta mi velmi ochotně odpověděla na mé dotazy. Avšak dramaterapii zde má na starosti někdo jiný. Získala jsem potřebné spojení, napsala e-mail a doufala, že se zdravotní sestra ozve alespoň s nějakou odpovědí. Nestalo se tak. K mému velkému zklamání mi neodpověděla. Zkoušela jsem i telefonický kontakt a také to nevyšlo. Bohužel.

10.4 Psychiatrická léčebna Opařany

Zde dramaterapie využívá obecně těchto metod:

Metody založené na principu hraní rolí – úplném zobrazení hrou v roli a metody založené na pohybu, řeči a zvuku.

Metody, které nejsou založeny na principu hraní rolí organizují nebo podporují v roli, která by se bez nich mohla uskutečňovat, ale buď s obtížemi, nebo by se nemohla plně rozvinout.

Obecné metody terapie a výchovy, metody specifické pro nácvik sociálních situací a interakce, technická cviční divadelně-dramatických dovedností.

Metody komplementární vůči variantám metod založených na hraní rolí, tedy metody, které mohou hraní rolí doplňovat, pokud hra bude mít diváka. Hra v roli se bez nich může uskutečňovat, ale výsledky ji mohou takto výrazně podpořit nebo ovlivnit. Pozorování, poslech, pozorování a poslech současně, dotýkání, čich.

Metody pomocné a doplňkové, které nejsou založeny na principu hraní rolí a nejsou pro terapii bezprostředně důležité – hra v roli jako taková by se bez nich mohla uskutečňovat.

Větší hravé celky – dramata založená na příběhu, drama založené na literárním textu, drama založené na tématu nebo problému.

Zejména tyto větší dramatické celky slouží k nácviku sociálně přijatelných vzorců chování, stabilizaci efektivity, posilování volní složky osobnosti, rozvoji adekvátního sebevědomí, emoční podpoře a sebeakceptaci.

11 Znění dotazníku

Dobrý den,

jmenuji se Monika Hrušová a studuji Husitskou teologickou fakultu v Praze obor sociální pedagogika. Jsem ve 3. ročníku a píši bakalářskou práci na téma Alternativní divadlo v sociální oblasti. Tímto bych Vás ráda požádala o pomoc při zmapování provozování teatroterapie či dramaterapie v sociálních zařízeních

Prosím vás o vyplnění následujícího dotazníku. Předem děkuji za Vaši cenou pomoc a spolupráci. S pozdravem a přáním krásného dne Monika Hrušová.

- 1) **Název a adresa Vašeho zařízení.**
- 2) **Provozuje vaše zařízení teatroterapii či dramaterapii?**
- 3) **Setkal/a jste se někdy s dramaterapií či teatroterapií v jiném zařízení?
Uved'te prosím v jakém.**

Pokud se u Vás zmíněné terapie neprovozují pokračujte prosím ve vyplňování následující otázkou. Pokud ano, přejděte na otázku číslo 7):

- 4) **Uved'te prosím stručný důvod, proč se u vás tento druh terapií neprovádí.**
- 5) **Domníváte se, že terapie divadlem v programu pro vaše klienty chybí?**
- 6) **Kdyby se ve vašem zařízení tato terapie konala, myslíte si, že by o ni klienti projevili zájem?**

Jestliže se u vás tyto terapie provozují pokračujte prosím ve vyplňování:

- 7) **Kolik klientů se u této terapie účastní?**
- 8) **Jak často se tato terapie koná?**
- 9) **Klientům s jakou diagnózou se tato terapie doporučuje?**
- 10) **Pořádá Vaše zařízení nějaké kulturní akce, kde by se mohly případně nazkoušené divadelní kusy hrát?**

12 Vyhodnocení hypotéz

- 1. Domnívám se, že dramaterapie či teatroterapie je využívána v mnoha zařízeních poskytujících sociální péči. Zvláště pak v psychiatrických léčebnách.*

Tato hypotéza se nepotvrdila. Psychoterapie s pomocí divadla se moc neprovádí a to z důvodů malého počtu zaměstnanců v zařízeních. V ústavech sociální péče se dramaterapie nekoná vůbec. Jen v jednom ústavu sociální péče v Praze mají menší herní kroužek. V psychiatrických léčebnách se tato terapie provádí. Ale jen v Bohnicích, v Jihlavě a částečně v Opařanech.

- 2. Předpokládám, že alternativní divadlo dětí z psychiatrických léčeben bude velmi zajímat, zpestřovat jim jejich pobyt v léčebně a bude mít příznivý vliv na jejich léčbu.*

Děti v psychiatrické léčebně v Bohnicích divadlo bavilo. Ale záleželo také na náladě dětí a co se zrovna na pavilónu událo. Domnívám se, že divadlo má na tyto děti velmi pozitivní vliv a to nejen z psychologického hlediska, ale také z hlediska reálného života. Vyzkouší si situace, do kterých se po propuštění z léčebny budou každodenně dostávat. Díky této terapii si vzpomenou, jak se mají vlastně chovat.

- 3. Mám za to, že návratnost mých e-mailů bude vysoká a že se pracovníci v dotazovaných institucích budou snažit o rozšíření podvědomí o alternativním divadle v sociální oblasti prostřednictvím mé práce.*

Z 25 dotazníků, které jsem rozeslala pomocí internetu se mi vrátilo 9 odpovědí.

Z ústavů sociální péče mi většinou přišla záporná odpověď, jen v ústavu sociální péče v Praze mají divadelní kroužek, do kterého jsou zapojeni lidé s mentální retardací. V psychiatrické léčebně v Brně se tímto oborem nikdo nezabývá. V psychiatrické léčebně ve Šternberku dramaterapii či podobný okruh činnosti neprovozují a to z důvodu časové vytíženosti a malého personálu. V Ústavu sociální péče v Hodkovicích nad Mohelkou dramaterapii také nepoužívají.

Vyhodnocení hypotéz

Očekávala jsem, že odpovědi na můj e-mailový dotazník bude víc. Hlavně mě překvapilo, jak málo se dramaterapie, či teatroterapie v psychiatrických zařízeních a ústavech sociální péče využívá. Domnívám se, že by bylo dobré, kdyby došlo k rozšíření těchto činností, jak při práci s mentálně postiženými, tak i s lidmi s psychickou poruchou. Tyto terapeutické činnosti by byly velmi přínosné a obohacující jak pro jak pro pacienta, tak i pro personál.

13 Závěr

Téma alternativní divadlo v sociální oblasti mi při výběru bakalářské práce přišlo jako počin novým směrem, jelikož během ubíhajících semestrů jsme se této oblasti příliš nedotkli a ani já sama jsem na začátku psaní netušila, jak moc mě dokáže zaujmout. Nejtěžší pro mě byl začátek psaní. Byla jsem na počátku avšak v koncích. Literatura pro teatroterapii je prostě nedostupná. Pak mě napadlo spojit teorii divadlo s teorií psychoterapeutickou.

Teatroterapie v psychiatrické léčebně v Bohnicích mě velmi zaujala. První hodina mi nepřipadala až tak zábavná. Ale při dalších setkáních s touto skupinou se z hodin začalo něco vyvíjet. Paní Mgr. Marie Veselá vede teatroterapii opravdu dobře. Odvádí obrovský kus práce, který je však vidět, po návštěvě několikáté zkoušky. Těší mě, že jsem se těchto zajímavých hodin mohla zúčastnit a jistě v tom budu pokračovat i nad rámec své školní praxe.

Spojením teorie alternativního divadla a psychoterapie dostáváme výbornou a ekonomicky výhodnou terapeutickou metodu. Jde jen o to mít kde zkoušet. Láska k divadlu nebo jen pouhá touha být na chvíli někým jiným, smaže jakékoli rozdíly mezi lidmi. Z mé práce lze poznat, že divadlo mohou hrát jak lidé s tělesným postižením, lidé s poruchou sluchu, mentální poruchou či s narušením osobnosti. Ať už se hrají scénky z reálného života nebo hodnotné divadelní kusy, divadlo přináší radost a smích. Což je pro léčení jakéhokoli onemocnění nepatrným, ale povzbuzujícím zábradlím vedoucím podél léčebného procesu.

14 Použitá literatura

- DVOŘÁK, J.: Alternativní divadlo. Praha, Pražská scéna 1951.
- DVOŘÁK, J.: Divadlo v akci. Praha, Panorama 1988.
- LAZORČÁKOVÁ, T.: K netradičnímu divadlu. Praha, Pražská scéna 2003.
- MAJOR, L.: Myšlení o divadle. Praha, Herman a synová 1993.
- NEKOLNÝ, B.: Studiové divadlo a jeho cesty. Praha, Scéna 1992.
- SLAWIŇSKA, I.: Divadlo v současném myšlení. Praha. Ypsilon 2002.
- VALENTA, M.: Dramaterapie. Praha, Portál 2001.
- VYMĚTAL, J.: Obecná psychoterapie. Praha, Grada 2004.
- VYMĚTAL, J.: Úvod do psychoterapie. Praha, Grana 2004.
- WOLLSCHLAGER, M. a G.: Symbol v diagnostice. Praha, Portál 2002.
- HARTL, P.: Psychologický slovník. Praha, budka 1994.
- KLIMEŠ, L.: Slovník cizích slov. Praha, SPN 1985.
- INTERNETOVÉ STRÁNKY psychiatrické léčebny v Opařanech. www.plo.cz
- INTERNETOVÉ STRÁMKY Jedličkova ústavu v Praze www.jup.cz
- INTERNETOVÉ STRÁNKY divadla Neslyším www.neslysim.cz

Summary

Alternativní divadlo v sociální oblasti

Alternative theatre in social sphere

Monika Hrušová

The main point of my bachelor's work is enlighten problematic of alternative theatre, specially what it means in normal level. Another theme is psychotherapy, targets, forms and use of psychotherapy and at least personality of psychotherapist.

In theory part there is a connection between alternative theatre and theory of psychotherapy. In practice part there is a dramatherapy in medical institution Bohnice, where the people with problems with social identity, relationships and others, perform theatre to learn common social roles and also its support their cure. The case is how useful is alternative methods in practice.

Použitá literatura